

Степан Шах

Між Сяном і Дунайцем

СПОМИН

Часть I.

Видавництво «Християнський Голос»

М ю н х е н 1 9 6 0



„Premislia celebris Russiae civitas“ «Перемисьль славнозвісний город Руси».
Вид Перемисьля з XVI. стол. (Мідорит Гогенбурга з книжки Бравна:
„Civitates orbis terrarum“.)

ПРИСВЯЧУЮ

світлій П а м я т і перемиського крилошанина

о. І В А Н А К А Ч М А Р А ,

*колишнього пароха в Злоцькім, Щавнику й Ястрабику
коло Мушини над Попрадом.*

А в т о р

НАКЛАДОМ

Дра Володимира В о й т о в и ч а .

**Buchdruckerei „Logos“
München 19, Bothmerstr. 14.**

ЗАМІСТЬ ВСТУПНОГО СЛОВА

«Покриваю з власних фондів видання цієї з любов'ю, болем і тугою написаної книжки — пера останнього директора української державної гімназії в Перемишлі, пана Степана Шаха, — замість нагробного пам'ятника над могилами моїх бл. п. **Родичів** та моїх 70-ти односільчан з Трійчиць за Сяном, що їх польська боївка вимордувала в березні 1945. року.

Хотів би я в той спосіб бодай частинно сплатити мій довг вдячності супроти **Них Усіх** та супроти мого рідного **Засяння!**..

Дохід із розпродажі книжки призначую — в порозумінні з Автором спомину — на будову нашої української католицької церкви в Мюнхені.»

Др Володимир Войтович

Г Е Р Б
столичного княжгорода **Перемишля**



Карпатський бурий медвідь — профілем у спокійнім ході в ліву сторону звернений — на темно-синім тлі, з блідо-жовтою обвідкою довкруги гербового поля. [Є це первісний вид гербу м. Перемишля за княжих часів; білий хрест на гербовім полі над медведем є вже пізнішим додатком за польських часів.]

Між Сяном і Дунайцем

СПОМИН

«Та не треба забувати, що сучасник не має ще критично виробленого погляду на йому сучасні події. Натомість епігон видить легко вже різницю, бо для нього начеркнула історія вже сама граничну лінію.»

*Николай Гартманн**

*) Nikolai Hartmann: „Das Problem des geistigen Seins“. Untersuchungen zur Grundlegung der Geschichtsphilosophie und der Geisteswissenschaften“. Berlin 1949, zweite Auflage, глава 61, на стор. 556.

Примітка: Николай Гартманн один із провідних німецьких філософів, творець теорії „des idealen Seins“, був професором стислої філософії на університетах у містах: Марбург, Кельн, Берлін, Геттінген — до 1946 року. Родився в Ризі над Балтиком в 1882 р., помер в Геттінген 1950 р., де й похований. С. Ш.

ЧАСТЬ I.

Глава 1.

Владичий престіл у Перемишлі — чуйним сторожем над Сяном на заході.

Споконвіку стояв княжгород Перемишль чуйним сторожем західньо-українських земель над «срібнолентим»¹⁾ Сяном. Перемишль, що його минувшина сягає мітольогічних ще часів української старовини, був усе — аж до закінчення другої світової війни — в 1945. р. — природною і духовою українською твердинею перед безупинним напором споконвічного, історичного ворожого наступу із заходу.

Перемишль розвинувся вже в давнині завдяки своєму географічному положенню в природну твердиню і торговельне місто, бо туди переходив Сяном торговельний шлях із Панонії, по полудневій стороні Карпад над Дунаєм, до ріки Висли та Буга, а звідси до «янтарних» (бурштинових) Прибалтійських країв.

¹⁾ «Срібнолентим» назвав ріку Сян перший директор української гімназії Григорій Цеглинський у своїм патріотичнім вірші п. н. «Де срібнолентий Сян пливе», який тодішний катехит перемиської учительської семінарії о. проф. Максим Копко (ур. 1859 р.) підложив під ноти — з гарним барітоновим сольом — і в той спосіб спопуляризував цей вірш серед галицького громадянства перед I. світовою війною. Для перемишляків був він — свого часу — неначе льокальним гимном. — С. III.

Першу історичну згадку про Перемишль подає початковий український літопис, так званий Несторовий (з XI. віку—доведений до 1117. р.), п. н. «Повѣсть временныхъ лѣтъ», під роком 981., тобто в часі походу великого київського князя Володимира Великого на т. зв. «Червенські городи». Польський літописець Ян Длугош (1415—80) згадує про Перемишль під роком 1071., коли то польський король Болеслав Смілий ціле літо облягав Перемишль і змусив голодом «Русь піддатися».

Відтак згадується Перемишль в літописі під роком 1087. — за київського великого князя Всеволода, за якого осів в Перемишлі «ізгой» (вигнанець) Рурик Ростиславич, котрому вдалося силою створити в Перемишлі сталий осідок окремої княжої волости, якій щойно в маю 1340. року положив кінець польський король Казимир, так зв. Великий, здобувши в квітні цьогож року Львів...

З цим роком кінчиться політична незалежність Перемишля, яка тягнеться аж по нинішній день! Отже понад 600 літ уже...

Коли ж від 1340. р. не стало в перемиській Володаревій столиці дідичних українських князів, обняло на себе цю оборонну роллю західних національних і етнографічних границь найстарше на українських етнографічних землях українсько-католицьке єпископство в Перемишлі, основане ще учнями слов'янських апостолів св. Кирила і св. Методія, що перейшли у своїй місійній праці на північну сторону Карпат з полудневої сторони карпатських гір, зі Словаччини, на яких майже 100 літ перед офіційним прийняттям Христової віри за великого київського князя св. Володимира Великого в 988. р.

Перемиські Владики були справжніми владиками, а їх історія є надзвичайно різноманітна і подвигів повна.

Першим перемиським владикою, по іменню нам знаним, є Антоній Добриня Ядрейкович, що прийшов до Перемишля на владичий престіл з Новгороду Великого; літопис згадує його під роком 1218. Відбув він, як паломник, «хожденіє» до св. Землі!

Ватиканський урядовий „*Annuario Pontificio*“, тобто «Папський Річник», що виходить щорічно в Римі, подає дату оснування українського перемиського єпископства під роком 1087; не подає одначе джерела — документу, з якого цю дату зачерпнено. Латинське, тобто польське, єпископство повстало — згідно з цим ватиканським „*Annuario Pontificio*“ — в Перемишлі в XIII. ст., тобто на 200 літ пізніше. (Не від речі буде при цій нагоді зазначити, що цей «Папський Річник» подавав до 1957. р. дані про польську єпархію в Перемишлі на першій місці, а про українську на другій, натомість від 1958. р. подає вже „*Annuario Pontificio*“ про українську єпархію „*Premislia-Samboria-Sanokia*“ на першій місці, а про польську „*Premislia-Przemysl*“ на другій.)

Історію перемиських єпископів, оперту на джерелах архіву перемиської Капітули, написав валявський парох і крилошанин перемиський о. Антоній Добрянський п. н. «Исторія трехъ соединенныхъ епархій перемьшльской, самборской и сяноцкой отъ найдавнішихъ временъ до 1794. года». Історію цю видав по смерті свого батька (пом. 1870. р. у Валяві над Сяном) львівський адвокат і перший надзвичайний професор права на львів. університеті в укр. мові — Др Іван Добрянський в 1893. р. у Львові. Крилошанин Антоній Добрянський друкував первісний начерк тої «Історії

перемиських єпископів» у найстаршій на українських землях українським календарі п. н. «Перемышлянинъ» в рр. 1851—1854. п. н. «Краткая вѣдомость историческая о Епископахъ въ Перемышлѣ». Доповнив цю «Історію» в дечім на основі виданих у Львові в 1870. р. „Akta Grodzkie i Ziemskie“ проф. Акад. гімназії Др Іван Крип'якевич в журналі «Стара Україна», Львів 1924. р. в статті «Перемиські Владики в XV віці» (стор. 164—165).

Від 1422. р. прилучено — за єпископа Ілії — до перемиського єпископства самбірське єпископство і з цього часу носили перемиські єпископи подвійний титул: «Єпископ перемиський і самбірський».

Єпископ Антоній Винницький, що ізза непорозумінь із своїм контркандидатом на перемиський владичий престіл резидував з конечности від 1668—1679. р. у колишній княжій надсянській твердині — в Сяноці²⁾, додав собі в 1675. р. ще й титул «сяницького». Його наслідник на перемиськім владичім престолі — 25-літний, меткий єпископ Інокентій Винницький (уродж. 1654. р., став єпископом 1679., а помер 1700., сидів на

²⁾ Історію княжгорода Сянока написав професор сяницької гімназії, потомок старої лемківської священничої родини, Др. Михайло Якса Ладижинський (1864—1934) п. н. «Сянокъ и его окрестности», в Збірнику «Галицко-Рус. Матиці», Львов 1930 ч. I, а в 1934 р. часть II.

В місячнику «Наша Культура», літер. додатку до видаваного від 1956 р. у Варшаві укр. тижневика п. н. «Наше Слово», за липень 1958 р., виводить проф. Др. Ярослав Константинович (ур. 1893 р., син останнього пароха міста Сянока, бл. п. о. дек. Еміліяна Констант.) у статті «З минувшини міста Сянока» назву свого рідного міста від сарматського слова «Са-бокой», тобто «Сан-боки», що малоби означати «береги Сяну». Покликується проф. Константинович на вказівку старогрецького географа Птольомея, який займався теж топо-

перемиським владичім престолі від 1679—1700. р., а дня 3. квітня 1691. проклямував в Перемишлі урочисто церковну Унію з Римом) залишив за собою цей титул і від цього часу носили перемиські владики титул: «Єпископ перемиський, самбірський і сяніцький», — навіть по відокремленні «Лемківської Апостольської Адміністрації» в 1934. р.; окремої «сяніцької єпархії» ніколи не створено.

Для ясности справи треба тут зазначити, що проф. Михайло Грушевський сумнівається, чи існувала колинебудь окрема самостійна єпархія самбірська, хоч як така фігурувала. Він твердить, що особні владики самбірські виступають тільки в підроблених грамотах князя Льва. (Історія України-Руси», том V. стор. 460, видання Н. Йорк 1955, передрук львівського видання з 1905. р.)

Полуднево-західня часть цих «сполучених трех єпископств» простягається здовж північного хребта Карпат від джерел Сяну на сході — по горішній Дунаець на заході; про північну і східну територію

графією Підкарпаття. (Клявдій Птольомей з Олександрії в Єгипті, що жив між 106—178 р. по Хр., написав около 140 р. по Хр. по грецьки першу географію старинного світа п. н. «Географіка», де навів він округло 8000 географічних назв різних місцевостей, між ними також в області між Вислою а Доном, що її замешкували від 4 стол. перед Хр. сармати, які прийшли до східної Європи з Іранської височини і виперли скитів).

При тій замітці не зайвим, видається мені, буде зазначити, що в околиці між Львовом а Куликовом є місцевість Висло-боки, хоч там нема ані ріки Висли, ані ніякої ріки взагалі — з «боками», тобто з берегами!

Статистичні дані про місто Сянік подав мгр. Володимир Бучацький в щоденнику «Америка» з дня 26. І. 1960 р. в статті п. н. «Національні відносини в Сяноці перед 1914 р. і пізніше».

С. Ш.

перемиської єпархії говорити тут не будемо, бо це не належить до поставленої нами в наголовку теми.

Провідна роля і значення перемиського єпископства на найдалше на захід висусених українських етнографічних окраїнах є вправді знані, але сучасними істориками рішуче замало — за історичними джерелами — наświetлені. Праці старших галицьких істориків є в тім напрямі цінніші. Перейдім їх по черзі хронологічно:

1) Праця першого галицького історика Дениса Сас Зубрицького, потомка старолемківського роду, п. н. „Granice między ruskim a polskim narodem w Galicyi“, Lwów 1849.;

2) Праця заслуженого дослідника галицької старовини — львівського крилошанина о. Антонія Петрушевича п. н. «Историческое извѣстіе о введеніи християнства въ прикарпатскихъ странахъ», Львовъ 1882;

3) Історія церкви, пера ученого перемиського єпископа Дра Юліяна Пелеша, лемка родом, п. н. „Geschichte der Union der ruthenischen Kirche mit Rom“, Wien 1880, том II.;

З новіших праць вчислити тут належить 4) працю проф. Академічної гімназії Дра Мирона Кордуби п. н. «Західне пограниче Галицької Держави між Карпатами а долішним Сяном», Львів 1925, дальше 5) проф. Дра Василя Щурата п. н. «В обороні Потієвої Унії», Львів 1929, 6) працю Івана Теодоровича п. н. «Лемковская Русь», Львів 1934. (поміщену в «Научно-Литературный Сборникъ Галицко-Русской Матицы» т. VIII.), 7) о. Дра Василя Масцюха п. н. «Про Лемківщину», поміщену у львівській «Ниві» 1934 р. ч. III., 8) журналістичну працю Дра Теофіля Курилла п. н. «Краткая сводка писателей и журналистовъ на Лемковщинѣ» (Сборникъ Галицко-Русской Матицы) Львов 1934. р., (Натомість

праці цьогож автора — Дра Т. Курилла — 9) п. н. «Лемки — науковці в XV—XX віках», що появилася в часі останньої війни в часописі «Краківські Вісті» з року 1942., ч.ч. 14—19., не мав я в руках; а дістати цих чисел «Крак. Вістей» тепер не вдалось мені.) та 10) популярну працю Юліяна Тарновича п. н. «Ілюстрована історія Лемківщини», Львів 1936. р. (видання Івана Тиктора).

Але з новіших праць на перше місце поставити треба 11) книжку перемиського єпископа-помічника Григорія Лакоти п. н. «Дві престольні церкви перемиські», Перемишль 1937., і джерельними цитатами переладовану 12) працю цього докладного автора п. н. «Три Синоди Перемиські й єпархіяльні постанови Валявські в XVII—XIX. стол.», що появилася друком майже безпосередньо перед 2-ю світовою війною в Перемишлі 1939. р. Згадати теж годиться тут 13) працю муравлиного історичного дослідника о. Романа Луканя, ЧСВВ, п. н. «Василіянські монастирі в перемиськім повіті», що появилася у львівській «Новій Зорі» з 1938. р. ч. 30.

При цій нагоді згадаю, що професор краківського університету Др Іван Зілинський, родом лемко з короснянського повіту, а б. учень перемиської гімназії (річник матури 1900. р.), виголосив був у січні 1938. р. на «Бесіді» в Перемишлі дуже цікавий наукового характеру відчит на тему: «Лемківщина в науковому освітленні». І в цім своїм викладі згадав проф. І. Зілинський між іншим, що польський уряд у Варшаві звернувся був в 1930. рр. до краківського університету з дорученням доказати науково, що лемки — це не частина українського народу, а рештка для себе окремого словянського народу, про що з політичних, протиукраїнських зглядів довго розписувався крикливий краківський „*Ilustrowany Kuryer Codzienny*“. Але

такого «наукового» ствердження краківський університет — і це треба з признанням піднести — ніколи не видав! Чи доповідь ця була донебудь друкована, мені не відомо.

З найновіших джерельних праць заслуговують тут не лише на згадку, але й на вирізнення, дві докторські дисертації молодих дослідників історії перемиської єпархії, а то б. учня укр. перемиської гімназії, о. Дра Івана Хоми, секретаря Апост. Візитатора — Архиепископа Івана Бучка в Римі, 14) п. н. „Maximilianus Rylo, episcopus Chelmensis et Peremysliensis“, (латинською мовою) в «Наукових Записках ЧСВВ», Рим 1953. і 15) канцлера Апост. Візитатора, о. Дра Мирослава Марусина, п. н. „Die Vereinigung der Peremysler und Lemberger Eparchien mit dem Apostolischen Stuhle“, видана в серії видавництва „Pontificium Institutum Orientalium Studiorum“, Рим 1956.

Очевидно, не можна тут поминути «Історії України-Руси» проф. львівського університету Михайла Грушевського, головно матеріяли том II. і III.

Г л а в а 2.

Лемківщина ³⁾ — помостом між Перемишлем, а полудневою і західною Європою

На основі лектури повище наведених наукових праць можна собі виробити погляд на значення цієї західної частини території перемиської єпархії —

³⁾ Назва «Лемки», «Лемківщина» не є ані первісною, ані історично ніяким документом оправданою, ані мешканцями цієї території між Сяном а Дунайцем любленою! Є це накинена їм поля-

для цілої етнографічної території України та зорієнтуватися в ролі, яку т. зв. «Лемківська Земля» відіграла в історичнім розвою західно-української вітки в Галичині.

І як колись у давнину через Лемківщину вдержуваний був звязок між Перемишлем а столицею св. Методія у Велеграді на Моравії, так і пізніше вдержува-

ками і власними інтелігентами назва від уживаного ними слова «лем» замість «лиш» — на взір словацького «lep». Лемківські селяни, — по крайній мірі ті, що я їх в Горличчині, в околиці Бардієва, над Попрадом і в Гомолях докладніше пізнав, — називали себе прямо «русинами» або «руснаками», щоб відрізнитись від польських «гуралів». Назва отже «Лемківщина» є інтелігентами штучно виплекана, на взір «Бойківщини», «Гуцульщини», «Подільщини», «Тернопільщини» і т. п. В другій половині ХІХ стол. називали старі лемківські патріоти цілу територію від Сяну до Дунайця «Лемковская Русь», а ті, що жили вже зовсім на заході — над Попрадом, називали свою область «Сандецкая Русь»! Про лемківський говір взагалі, а про згадане тут слово «лем» зокрема, багато вже написано. З кінцем ХІХ стол. писав на ці мовні теми професор львівської Академічної гімназії Іван Верхратський, (хоч по фаху біолог!), а обширну статтю — описового характеру — п. н. «Про говір галицьких лемків» помістив він у «Збірнику Фільольогічної Секції Н. Т. III.» ч. 5, Львів 1902 р., яку доповнив опісля проф. Др. І. Зілинський, як фаховець-мовознавець.

Під теперішню пору займається дослідами лемківського діалекту б. проф. Академічної гімназії у Львові Др Ярослав Рудницький, нині чільний мовознавець на еміграції в Канаді. (Про проф. Дра Яр. Рудницького згадую в моїм спомині «Львів — місто моєї молодости» ч. I. стор. 50. та ч. III. стор. 111 і стор. 211.).

З чужих учених займалися лемківським говором перед I. світовою війною професор берлінського університету Др Александер Брюкнер (родом з Теннопільщини) і професор віденського університету Др Ватрослав Ягіч. А під сучасну пору займається лемківським говором польський

ний він був тою ж дорогою між Перемишлем а українським Пряшевом за Карпатами та з Римом; а по прилученні Галичини до Австрії (в 1772. р.) ішов через Лемківщину комунікаційний шлях з Перемишля до Братислави (Пресбурга) і до Відня. Через Лемківщину приходили до Галичини, до Перемишля і до Львова, перші ліберальні кличі із Заходу, романтично національні подуви та літературні новості на переломі XVIII—XIX. стол.

Через цю, — здавалось би дошками забиту, — Лемківщину приходили до Галичини також модерні — свого часу — предмети домашнього вжитку, як прим. меблі (барок), матерії (брокат на фелони), посудина (поливана); через Лемківщину поширився також по галицьких плсбаніях перепачкований з полудня, мабуть з Відня, ужиток кави і навіть сам спосіб приправлювання кави зі сметанкою; тобто знана «кавуся» галицьких «їймостів» поширилася в східних полосах Галичини із Лемківщини. Що більше — навіть деякі цвіти дісталися до Галичини через Лемківщину; і так на пр. перші цибульки екзотичних пишних туліпанів (їх вітчиною с Персія і середуца Азія!) привіз уже в XVIII. стол. на Лемківщину «бакаляр» з Вірхомлі Ки-

лінгвіст Zdzisław Stieber, який видає навіть дуже цінний „Atlas językowy dawnej Łemkowszczyzny“ в Лодзі. Досі вийшло 3 зошити: 1956. р. — I. зошит, 1957 — II. зошит, 1959 — III. зошит, а в кожному атлясі є 50 карт, разом отже досі появилося 150 карт, а вийти має, як твердить проф. Богдан Загайкевич, що слідить оком бібльофіла за «україніками» в польській пресі, ще кілька таких зошитів.

Дальше подає мені в листі проф. Загайкевич до відома, що в Києві підготовляють до друку «Атлас українських говірок», але в ньому не буде говорів Лемківщини, бо вона лежить уже поза межами У.Р.С.Р.»!! — С. III.

рило Прислопський. (Але чи з Відня привіз він їх, куди туліпани привезено, як читаємо у «Фльористиці» Європи уже в XVI. стол. — 1554. р. з Константинополя, — чи з Голяндії, де їх культура вже з кінцем XVII. стол. почалась, мені не відомо. Ці «лемківські» туліпани — жовтої краски — здичіли з часом, і поширились по сіножатах і в лісах в цілій околиці і по нині є вони там між Вірхомлею, Зубриком і Жегестовом. На жаль, ніхто з укр. природників не занявся різноманітною фльористикою, тобто географією цвітів, на Лемківщині.)

Коли Австрія в 1772. р. «ревіндукувала» Галичину і Володимирію для себе, то, щоби злучити тісніше Галичину з Віднем, а тим самим Перемишль і Львів з централею монархії, побудувала вона вже в 1785. р. через Дуклянський просмик (502 метри над poziomом моря), в короснянському повіті, «мурований гостинець» і спрямувала туди весь комунікаційний і поштовий рух між губернією у Львові а столицею у Відні; в Перемишлі, Сяноці і в Дуклі зорганізовано головні станиці для поштових кінних амбулянтів, бо залізниць тоді не було.

А як вигідний до далекої подорожі був цей «лемківський» шлях, вносити можна б із цього, що тою якраз дорогою через Перемишль—Дуклю їхав у серпні 1814. р. на «Мировий Конгрес» до Відня головний представник російського уряду і політичний дорадник царя Олександра І. — граф Карло Роберт Нессельроде враз з великим почетом, про що пише у своїх споминах. (Цар Олександр І. приїхав до Відня щойно пізніше — через Варшаву і Шлеск. Конгрес цей тягнувся від 18. вересня 1814. до 9. червня 1815. р. і вирішив з а л и ш и т и Галичину по ріку Збруч при Австрії, але вже без Холмщини.)



*Останній перемиський Владика 'Кир Йосафат
Коциловський (в старій мітрі) в часі процесії.*



Преосв. Йосафат Коциловський на соборчику устрицького деканату, повіт Лісько; зліва сидить о. канц. Микола Грицеляк.

Щойно, коли в 1859. р. побудовано залізничий шлях, т. зв. «лінію Кароля Людвика», через Краків—Тарнів—Ряшів—Ярослав до Перемишля, а відтак продовжено її в 1861. р. до Львова, тоді відпала подорож з Галичини до Відня через Сянік і Дуклю, а Лемківщина остала «сліпим кутом». Одначе, як в 1872. р. побудовано другий в краю залізничий шлях — здовж карпатського пасма гір, так зв. «стратегічну лінію», і через Хирів—Доброміль—Нижанковичі злучено Перемишль з Сяноком, то знов привернено до значення давній історичний, княжих часів ще сягаючий, «Угорський трахт», бо злучено Перемишль через Сянік—Лупків з тодішньою Угорщиною, а через Сянік—Коросно—Новий Санч—Мушину з Орловом на Словаччині. В той спосіб стала Лемківщина знов важним помостом на полудне і на полудневий захід і в тім географічній положенні лежить велике її стратегічне значіння; це показалося впрочім наочно в часі I. і II. світової війни, а саме в часі офензивного наступу австрійської армії проти російської армії весною 1915. р. (перелім коло Горлиць!) та у вересні 1939. р. — в часі наступу німецької армії на Польщу з полудня через дуклянський і лупківський просмики на Сянік—Хирів—Перемишль.

Але також і в противному напрямі, тобто з півночі на полудне, творила Лемківщина «впадову браму» у наддунайську китловину.

Туди ж — через гірські просмики Лупків, Дуклю, Лелюхів, Орлів — провадив, як звісно, польський король Ян III. Собескі свої полки і гусарію в 1683. р. на відсіч Відня.

Туди переходила головна сила російської армії царя Николая I. в 1849. р. на поміч австрійському цісареві Франц Йосифові I., щоби здавити мадярську ре-

волюцію проти Австрії. І тут не від речі буде оповісти молодшим землякам, що цей несподіваний перемарш російської армії через Лемківщину (як і через цілу Галичину взагалі) в 1849. р. викликав не лише велике вражіння, але й зробив зворот в політичній думанні тодішньої лемківської інтелігенції і в чуттєвих настроях народніх мас. Були це переважно кінні козацькі полки, що, задержуючись по лемківських селах, по-українськи з людьми говорили, українські пісні співали (на прим. «Засвистали козаченьки в похід з полуночі», чи «Козак коня наповав»), до лемківських церков на богослуження приходили, там три рази хрестилися, перед тетраподом поклони били, перед образами св. Николая свічечки ставляли, підчас Служби Божої гарними голосами співали, «Апостола» читали, св. Євангеліє з рук лемківських парохів цілували, людям про Київ оповідали, про Дніпро розказували, але все то було під адресою Росії спрямоване, як «руської» прадідної держави, чим очевидно будили навіть підсвідомо політичні симпатії до царської Росії. Що більше — ця російська армія, як союзнича армія Австрії, підпомагала виконувати розпорядки основаної в 1848. р. «Головної Руської Ради» у Львові, щоби протиставитися революційним зазіханням поляків. І так, на прим., коли за покликком «Окружної Руської Ради» в Перемишлі зорганізувано по лемківських селах «Руські стрілецькі відділи», щоби стерегти гірські просьмики і стежки через Карпати (бо туди передиралися з Галичини польські партизани на Мадярщину до польського генерала Юзефа Бема), то російські військові станиці роздали цим «стрільцям» вінтовки, а навіть вправили їх в стрілянню, тобто дали їм перший «військовий» вишкіл. Головно визначився в тім напрямі полковник Кондратенко, який в Мушині ста-

ціонував, з окружними священниками особистий зв'язок нав'язав, до церкви в Лабовій (на північ від Крилиці) гарно в оксамит опревлене Євангеліє дарував, а о. дек. Михайлові Криницькому, парохіві Тилича (на схід від Мушини), що історією Лемківщини тоді вже займався, дарував примірник: «Історія Малої Росії» московського історика Бантиша-Каменського і це був перший примірник «Історії України» (!) на Лемківщині!

Через Лемківщину пробивалася в часі 1. світ. війни зимою 1914/15. р. — без огляду на втрати в людях, конях і воєнним матеріалі — російська армія царя Николая II. на полудне, щоби заскочити через Словаччину Відень та «напоїти козацькі коні в блакитнім Дунаю».

Тому й не диво, що передвоєнний російський дипломат і міністер заграничних справ Олександр Петрович Извольський (†1919. р.), що створив аліянтський союз між Францією, Англією і Росією в 1910. р., виміг був від своїх аліянтських союзників, що по побідоносній скінченні війни східна Галичина з цілою Лемківщиною аж по ріку Попрад мають увійти в границі російської імперії.

Але вислід 1. світ. війни випав зовсім инакше так для Австрії, як і для Росії. А по програній польсько-українській війні в 1918/19. р. припала і Галичина і Лемківщина відновленій на мировій конференції в Версаю демократичній Польщі. Натомість полуднева Лемківщина ввійшла в склад новоствореної Чехо-словацької республіки, про що буде ще мова пізніше.

Глава 3.

Старі священничі роди, що дали провідників Лемківщині.

З тої Лемківщини, із цього пригірського пасма між Сяном і Дунайцем, вийшов протягом соток літ цілий ряд визначних церковних і освітних діячів, а навіть національно-політичних провідників, що записались нестертими буквами в історії прастарої землі «Червенських городів». І на основі грамот, історичних хронік та старих шематизмів належало би зробити для історичної традиції список таких священничих родів, що вже від XV. стол. виступають на історичну арену Лемківщини і до кінця XIX. стол. керму духового життя цієї країни в своїх руках безперервно задержують. Щоби пам'ять їх не пропала, по пробую такий список усталити — по думці старозавітної «Книги премудрости» Ісуса, сина Сирахова, глава 44, де сказано: «Хвалитиму праведних мужів, іменно предків наших по родах». (Переклад о. Дра Вол. Дзьоби, поміщений в місячнику «Голос Христа Чоловіколюбця», Лювен (Бельгія) 1958. р., ч. 10, стор. 197). Багато вже з тих родів перевелось і в XX. ст. з них навіть сліду не стало, а деякі з них спольщилися! Але їм на зміну виступили нові роди, що перебрали в свої руки давню традицію.

До першої, і то найстрашної, катогорії належать роди, що їх прізвища кінчаться на - с ь к и й і - ц ь к и й, гербові і негербові, або такі, що свої герби за австрійських уже часів затратили, або, виражаючись по лем-

ківськи, «загирили». До цієї категорії належить зачислити слідувачі старолемківські священничі роди: Бажанські (з Бажанівки коло Сянока), Баницькі (з Баниці, пов. Горлиці), Баньковські, Барвінські (з Барвінка коло Дуклі), Білянські (з Білянки, пов. Горлиці), Борковські, Бурдашевські, Вербицькі, Вислоцькі (з Вислока к. Команьчі), Висовські (з Висови, пов. Горлиці), Височанські (з Височан к. Сянока), Войковські (з Войкови, пов. Новий Санч), Волицькі (з Волиці, пов. Сянік), Волянські, Гамерські (з Гамрів), Ганчаковські (з Ганчови, п. Новий Санч), Гладисовські (з Гладисова, пов. Горлиці), Глумецькі, Гойнацькі, Губицькі, Добрянські-Демкович (з Доброї Шляхотської, пов. Сянік), Долошицькі, Дубровські (з Дубровки к. Динова), Завойські, Загоровські, Здярські, Зубрицькі-Сас (з Зубрика к. Жегестова), Зубрицькі-Венява (з Сяніччини), Жегестовські (з Жегестова, пов. Н. Санч), Желеховські, Жеплинські, Ізбянські (з Ізб к. Грибова), Калужняцькі, Копистянські, Коциловські, Криницькі (з Криниці, пов. Новий Санч), Кролевські, Ладожинські-Якса, Лапчинські, Ляховські, Малаховські, Медвецькі, Менцінські, Мійські, Мишковські, Могильницькі, Мохнацькі-Гарбера (з Мохначки), Нагорянські (з Нагорян, пов. Сянік), Новицькі (з Новиці, пов. Горлиці), Одреховські, Ольшавські, Орлецькі, Париловські, Паславські, Пашнянські, Поворозницькі (з Поворозника к. Мушини), Полянські (з Полян к. Грибова), Попельські, Прислопські (з Прислопа, пов. Горлиці), Раставецькі, Ропицькі (з Ропиці, пов. Горлиці), Ропські (з Ропи, пов. Горлиці), Рубовські, Рудавські (з Рудавки коло Яслиськ), Саноцькі (з Сянока), Секержинські, Семницькі, Скобельські, Славиковські, Смолинські, Соболевські, Стеблецькі, Стебницькі, Тилявські (з Тиляви к. Дуклі), Тиханські (з Тихані, пов. Коросно), То-

варницькі, Турковські, Улюцькі (з Улюча к. Сянока), Усцькі (з Устя, пов. Горлиці), Хованські, Хорощаківські, Чернецькі, Чернянські, Черські, Чертижинські (з Чертижна к. Грибова), Щавинські (зі Щавника, пов. Нов. Санч), Щавницькі (зі Щавного), Юрчинські, Ядловські, Яминські, Ярецькі, Ясельські (з Ясла), Ясеницькі, Ясинські і мабуть ще й інші, як прим., Богуські, Обтарські, Юрковські, що до яких не знайшов я в старих «шематизмах», ані в інших (на лемківські теми) працях історичного підкладу. Натомість діяльними були на Лемківщині «зайшли» роди зі сусідньої Ліщини, Старосамбірщини, Добромильщини, а й з Перемищини, як на прим.: Жуковські (з Жукова), Ільницькі (з Ільника, повіт Лісько), Копистинські гербу Леліва (з Копистна, повіт Добромиль); (з цієї родини вийшов вельми діяльний перемиський Владика Михайло Копистинський, що кермував перемисько-самбірською єпархією від 1592—1610. р., тобто в часі заключення Церковної Унії в Бересті. Еп. Др Ю. Пелеш каже у своїй „Geschichte der Union der ruthenischen Kirche“, том II, стор. 117: „Dieser Name (Копистинський) wird verschieden geschrieben“!); даліше Лавровський (з Лаврова к. Старого Самбора), Пацлавські (з Добромильщини), Подлуські (з Ліщини), Яблонівські (з Ніжанкович к. Перемишля).

До другої категорії лемківських священничих родів належать прізвища на -вич, які виводяться з колишніх, княжих ще, «тивунів», «чертежників», та пізніших уже дідичних «солтисів». До них зачисляються: Алексівичі, Бернекевичі, Бодневичі, Вайцовичі, Василовичі, Венгриновичі, Віковичі, Войтовичі, Гараевичі, Глушкевичі, Грозевичі, Делькевичі, Димовичі, Дмитрієвичі, Зубаревичі, Зубликевичі, Ібовичі, Каршневичі, Киверовичі, Кміцикевичі, Кокуревичі, Константино-

вичі⁴⁾, Корнашевичі, Кунашевичі, Кункевичі, Леонтовичі, Мировичі, Мриглодовичі, Несторовичі, Нижникевичі, Никоровичі, Носалевичі, Обушкевичі, Окуловичі, Парилевичі, Прокоповичі, Розанкевичі, Сандовичі, Сембратовичі, Скимбовичі, Скоморовичі, Стецковичі, Тарновичі, Турчмановичі, Федоровичі, Цвикловичі, Часнкевичі, Черлюнчакевичі, Юрчакевичі, Яросевичі й інші; також і ті роди, що з часом позміняли свої прізвища на - с ь к і чи - ц ь к і, як прим. Волошиновичі на Волошиновські, Трохановичі на Трохановські або Янчевичі на Янчевецькі.

До третьої категорії лемківських священничих родів, що прийшли неначе на зміну попереднім родам зі шляхетськими прізвищами, належать уже «посполиті» роди, представники давніх вільних «кметів», що вільні були від панщини. А саме: Бескиди, Демянчики, Дуркоти, Гнатишаки, Гомики, Звірхи, Качмарчики, Малиняки, Марени, Падохи, Пакоші Попівчаки, Прокопчаки, Ринявці, Савчаки, Савюки, Сенети, Станчаки, Хиляки, Хомишаки, Чешики, Ярини й такі, що свої «посполиті» родові прізвища через закінчення - в и ч «ублагороднили», як прим. Курило на Курилович. (Деякі Курили підписуються: Курилло — з подвійним «л»!). А сини цих вільних «кметів» через женячку з донями давніх священничих родів перенимали їх родинні і патріотичні традиції і служили вірно своїй Церкві і своєму народові — держучись консервативно своїх гір.

⁴⁾ Геральдикою роду Константиновичів займався о. Мих. Константинович, парох в Крампній к. Жмигороду, пов. Ясло (уроджений 1790 р. в селі Жидівське к. Дуклі). Написав він працю п. н. «Генеалогія роду Острожських Константиновичей», в якій автор виводить свій рід з роду князів Острожських. Прим. С. Ш.

Але були й такі, що прийшли сюди з Закарпаття, з Пряшівщини, що тут осіли і поколіннями на Лемківщині душпастирювали. До них належать: Бекеші, Кормоші, Паппи, Саламони, Черманики, а може й інші. А знати треба, що особисті й родинні зносини між священничими родами по обох боках хребта Зах. Бескида були з давніх часів аж по 1849. р. дуже оживлені; а мушинський «намісник», тобто декан з перемиської єпархії, мав нагляд над греко-католическими парохіями теж за Попрадом у спіжській жупі аж по Левочу. Щойно по здавленій, при допомозі російської армії в 1849. р. мадярській революції Лайоша Кошута, адвоката з Дебречина, проти Австрії відносини ці перервалися, хоч до війни в 1914. р. все таки деякі були.

Г л а в а 4.

Список лемківських священників, що вийшли безпосередно з лемківських «хиж».

Списку прізвищ численних священничих родів, що вийшли з кінцем XIX. і з початком XX. століття, так би мовити, впрост «з народа», не можна тепер без матеріялів під рукою усталити; їх можна би навіть з деяких зглядів пропустити, але я все таки по пробую, бодай частинно, їх вичислити, — або згадати бодай тих, з якими я особисто в житті стрінувся, або їх синів в школах учив.

До цієї категорії священників — лемків належать, оскільки собі їх по стільки літах ще пригадую: 1) о. Антонич Василь, родом з Чертижа, пов. Сянік, що був парохом у Новиці, а опісля в Бортятині; був він у мене в Перемишлі зі сином Богданом Ігорем, молодим

многонадійним поетом Лемківщини, що помер в 28. р. життя — в 1937. р. — на чахотку; (про цього молоденького лемківського поета буде ще мова пізніше). 2) Крилошанськими відзнаками відзначений о. Ардан Володимир, професор математики в укр. державній гімназії в Перемишлі перед І. світ. війною, родом з села Поляни, короснянського повіту, а по І-ій світовій війні парох в гористім селі над чехо-словацькою границею в Ждині, горлицького повіту. Стояв я в ближчій контактї з ним, а коли о. проф. Ардан приїздив до Перемишля, то радо заходив до дирекції своєї гімназії, тимбільше, що мав він тоді в нашій гімназії братанка — Івана, який здав матуру 1938. р. Зі створенням св. Римським Престолом в 1934. р. окремої «Апостольської Адміністрації Лемківщини» став о. проф. Ардан членом «Лемківської Капітули» в Риманові, сповняв уряд цензора книг релігійного змісту і займав уряд просинодального судді; про нього буде ще мова пізніше — при иншій нагоді. 3) Із Ждині походив о. Барна Антоній, що був ревним парохом у Луковім к. Ліська над Сяном. 4) Родом з Розділля, пов. Горлиці, був о. Бубняк Микола, що душпастирював «на долах» перемиської єпархії, хоч дуже тужив за своїми горами і своїми людьми! 5) В найдальше на схід — за Бугом — висуненій парохії перем. єпархії, в Тартакові за Сокалем (в напрямі на Берестечко!), був парохом по першій світовій війні, в часі моєї учительської служби в сокальській гімназії (1925—1929. р.), о. Васильчак Евдокій, родом з Висови, пов. Горлиці. «На долах» не міг він позбутися свого лемківського наголосу, який очевидно разив ухо надбужан. 6) До львівської архієпархії перенісся о. Волинець Йосиф, родом з Мриголоду — сяницького повіту, і був парохом в Боложинові коло Буська. 7) Духовником і про-

фесором Дух. Сем. в Перемишлі був перед 2-ою світовою війною вихованок римської семінарії ім. св. Йосафата о. Др Денько Николай, уроджений 1905. р. в Боську коло Риманова, пов. Сянік. Богословську освіту здобув у Римі в рр. 1926—1932., став священником в 1931. р. По війні в 1945. р. арештували його поляки, відсидів 10 літ в польській тюрмі, а тепер сповняє обов'язки греко-католицького душпастиря в Кракові, — без дозволу вертати на рідну Лемківщину чи до Перемишля. 8) Родом з Улюча к. Сянока був о. Михайло Дороцький, перед 1. світовою війною парох в Злоцькім над Попрадом, а по війні парох в Потеличі, повіт Рава Руська, в знанім осередку горнчарського виробництва. Зійшовся я з о. дек. М. Дороцьким по війні в Сокалі, де вчив я двох його синів в сокальській гімназії. Був о. Дороцький добрим проповідником, а його «Збірник проповідей на неділі і свята в році» видала за моїх уже часів в Перемишлі перемиська «Епархіяльна Поміч» окремою книжкою. Будучи парохом у Злоцькім провадив він «Хроніку» своєї парохії і написав «Історію парохії в Злоцькім» — від XV. стол. значинаючи, а першу історичну дату навів рік 1510., тобто рік будови дочерної церкви в Щавнику. Написав о. Дороцький цю «Історію» своєї парохії на основі матеріалів, зібраних його попередником і мушинським деканом о. Парилевичем п. н. «Лѣтопись событій грекокатолической парохіи въ Злоцкомъ, Щавнику и Ястрабику». (Пок. о. декан Парилевич лежить похований на розлогими ясенями окруженім цвинтарі біля церкви в Злоцькім.) По відході о. Дороцького «на доли» продовжав «Хроніку парохії в Злоцькім» новий повоєнний парох о. Іван Качмар, родом з Передільниці к. Перемишля, котрого світлій пам'яті цю мою працю присвячую. О. І. Качмар записував

у «Хроніці» докладно навіть подробиці, як на прим., хто з парохіян виїхав на зарібки до Америки, хто вернувся звідтам, хто там помер, хто побудував собі нову «хижу» за зароблені в Америці гроші, який дар купив для церкви, хто з літників вакації в селі перевів, який дохід кооператива мала, кого прикордонна «Поліція Паньствова» арештувала, які «достойники» парохів візиту складали, як прим. польський міністер внутрішніх справ Бронислав Перацкі, що походив родом з Нового Санча і знав Злоцьке ще зі своїх студентських мандрівок по Лемківщині перед 1. світ. війною, а його сестра навіть вийшла заміж за суддю Парилевича. (Міністра Перацького вбили в 1934. р. члени ОУН у Варшаві, а Степана Бандеру за це засуджено). Будучи в 1933. і 1934. рр. на вакаціях з родиною на плебанії в Злоцькім, у о. І. Качмара, перечитав я цю «Історію» і «Хроніку» і вписав до неї мої помічення на чотирьох сторінках. Там вичитав я цікаву нотатку, вписану рукою о. І. Качмара, про побут на злоцькій плебанії «великого прихильника (як думав тоді о. Качмар) церковної Унії зі св. Апостольським Престолом у Римі, професора Православної Дух. Семинарії у Варшаві, б. міністра Віровизнань і Освіти в кабінеті гол. отам. Симона Петлюри в Кам'янці Подільській, проф. Івана Огієнка». Що більше, о. І. Качмар записав навіть зміст цікавої розмови з проф. І. Огієнком про вигляди поширення церковної Унії на східних українських Землях та про авдієнцію проф. І. Огієнка в тій справі у митрополита Андрея Шептицького у Львові. Але це з деяких зглядів промовчу, бо проф. Іван Огієнко став, як відомо, православним митрополитом Іларіоном. Цей митрополит (холмський) Іларіон Огієнко живе нині на емі-

грації в Канаді і показав себе, о скільки я в цих справах зорієнтований, мабуть найбільше ворожо наставленим проти церковної Єдності з Римом. — З переходом о. І. Качмара в 1935. р. до Перемишля передав він цю «Хроніку» до архіву Еп. Консисторії.

9) Далше сюди належить о. Дяк Василь, родом з Чертежа, пов. Сянік, що був парохом в Розтоці — новосандецького повіту. 10) о. Гайда Стефан, родом з Согорова Долішнього, повіт Сянік; був він парохом в моїх родинних сторонах у Скваряві к. Крехова. 11) о. Зятик Іван, родом з Одрехової, повіт Сянік, катехит в дівочій гімназії «Українського Дівочого Інституту» в Перемишлі перед 2. світ. війною. 12) о. Каламунецький Петро, парох у Святковій Великій, пов. Ясло, знаний з того, що по розвалі Австрії в листопаді 1918. р. зорганізував так зв. «Лемківську Республіку», про що буде ще мова понижче. 13) о. Косар Григорій, родом з Пакошівки к. Ялина, пов. Сянік, який переїсся аж до станиславівської єпархії; 14) о. Кот Андрій, родом з Чертежа к. Сянока, парох в Опарівці, пов. Коросно. 15) Також почесний крилошанин перемиської капітули о. Йосиф Маринович, парох села Війське (згл. Гійське) к. Кальварії Пацлавської, повіт Добромиль, був лемком з Довгого к. Сянока. Був це пристрасний бесідник, небезпечний для противників полеміст. Виступав він між иншим також з промовами педагогічного змісту на заг. зборах «Українського Дівочого Інституту», чи заг. зборах «Кружка Родичів» при перемиській державній гімн., де його син Ярослав був за моїх часів відзначаючим учнем і визначним музиком (річник матури 1934. р.), а опісля студював він філософію і музикольогію; (походив цей молодий музик по мамі з лемківської музикальної священичої родини Менцінських і відділичив по предках музич-

ний талант!). В листопаді 1918. р., коли о. Й. Маринович був парохом у Любелі, пов. Жовква, відогравав він з о. ігуменом Севериніяном Бараником, Ч.С.В.В., і бувшим послом до австр. парламента Д-ром Мих. Королем, що став укр. повіт. комісарем, першорядну провідну роль в організації політично-суспільного життя в жовківському повіті — за весь час існування ЗУНР, за що відтак відсидів в «Бригідках» у Львові. І тоді то я, як поручник УГА — на північному фронті під Львовом —, пізнався з о. Й. Мариновичем в Повітовому Комісаріяті в Жовкві. Опісля в Перемишлі ми відновили наше старе знайомство і нераз був я гостем на плебанії у Війську, а також і в тамошній читальні «Просвіти».

16) Але типовим представником священиків — лемків, що вийшли із селянської «хижі», — у мові, поведінці й консервативній упертості — був безперечно доцент церковного права на львівському університеті за австрійських часів о. проф. Др Василь Масцюх, селянський син з Нової Веси, новосандецького повіту, по війні професор Дух. Семинарії в Перемишлі, а відтак парох в Горожанній Великій к. Комарна, пов. Рудки. Його то покликав св. Римський Престіл в 1934. р. на першого Апостольського Адміністратора відділеної від перемиської єпархії Лемківщини, про що ще буде мова пізніше. Того о. Д-ра В. Масцюха пізнав я ще як сільського пароха Горожанни Великої — в домі мого сусіда, директора 7-клясової народньої школи ім. Маркіяна Шашкевича в Перемишлі, Мих. Зубрея, з яким о. Масцюх удержував товариські зв'язки ще з часів, як дир. М. Зубрей і його жена Марія були учителями в Горожанній. О. Др Масцюх прислав до Перемишля б. управителів школи в своїй парохії рік-річно два индики на

Різдво, а на вакації запрошував пп. Зубреїв до себе з трьома дітьми на вакації. 17) Іншого покрою і характеру був о. Милянч Миколай, селянський син зі Щавника к. Мушини, повіт Н. Санч, що був від 1935. р. парохом в моїх родинних сторонах — у Мервичак к. Куликова, в найдальше на полудне (з північної сторони Львова) висуненій парохії перем. епархії. На примірі о. Мик. Милянча можна би найнаглядніше виказати, як то селянський син з далекої — за Явориною схованої — лемківської закутини, учень польської новосандецької гімназії, вихованок «Руской Бурсы» в Новім Санчі, входить через женячку з донею з патріотичної старолемківської родини Полянських-Лужецьких в традицію старих родів священничих і як він, як священник, сільський парох, ті столітні патріотичні і патріархальні традиції в тихій, щоденній душпастирській праці продовжує на славу Бога і добра своєї Батьківщини, яку він ще по-давньому «святою Русею» звав, серед своїх парохіян в селі Мочари, ліського повіту, а відтак у Мервичак. Трех своїх синів посилає він до укр. гімназії у Перемишлі, хоч має поблизько гімназію (польську) в Сяноці, а доню дає до гімназії «Перемиського Дівочого Інституту». Два старші сини і зять здобувають акад. степень — дипльом. інженерів, вибиваються вже перед 2. світовою війною на провідні місця серед молодого укр. покоління в краю, а наймолодший син Ярослав, якого я в перем. гімназії через чотири роки латини вчив, є нині ієромонахом у монастирі ОО. Студитів в Канаді (Woodstock). Помер о. М. Милянч на старі літа в большевицькій тюрмі, бо... не хотів на православіє перейти!

До цієї категорії належали два інші цікаві представники лемків з горлицького повіту, а саме 18) о.

Попівчак Стефан з села Конечна, над самою границею чехословацькою, звідки вже ціле полудневе сточча Бескиду видно; і 19) о. Пирог Данило, родом з Ганчови, що був парохом в Тихані, повіт Коросно. Його вбили польські бандити в мундурах членів «Стражи Погранічней» дня 23. серпня 1929. р. в 69. році його трудолюбивого у виноградниці Христовій життя; разом з ним вбито також його доню, котрої ім'я я забув уже. Вічна їм пам'ять! 20) З містечка Динова, пов. Березів, походив міщанський син о. Прокоп Іван, що був парохом у Добрій к. Сянока і деканом синявським; помер у 1934. р. 21) В Ліщинах, пов. Горлиці, був парохом о. Пузай Михайло, що був уроженцем цієї громади, а 22) з Бонарівки к. Стрижова над Вислоком походив о. Опарівський Василь, що помер в часі польсько-української війни 1919. р. 23) З Бортного, повіт Горлиці, вийшов Николай Феленчак, а 24) з Ганчови к. Устя Руського, горлицького повіту, походив о. Михайло Феціца — парох у Баниці, грибівського повіту; помер він в 1928 р. — в 62. році життя.

Під кінець годиться мені зложити 25) «остатнє цілованіє» ювілятові лемківських священиків — о. Петрові Цапінському, уродженому в 1853. р. в Ліщинах, горлицького повіту, що був парохом від 1903. р. аж до другої світової війни в Бересті, повіт Новий Санч. Перший раз був я в його домі молоденьким ще студ. львів. університету в 1912. р., а другий раз уже як директор перемиської гімназії в 1935. р.; був він уже тоді 82-літнім старцем, але пізнав ще мене, бо я колись з ним «первосходно в шахмати» грав. Провадив о. Цапінський «Лѣтопись» своєї парохії — з історичним підкладом, а зачав він її історичною датою з 1368. р., отже з часів польського короля Казимира Великого, котрого о. Цапінський «Гробокопателем» нази-

вав, бо він загарбав «Галичю-Перемиське Королівство» з Лемківщиною включно! 26) В домі о. Цапінського пізнав я в 1912. р. почесного крилошанина перем. єпископської консисторії о. проф. Йосифа Москалика, тоді катехита сянїцької гімназії, ревного опікуна лемківської молоді в польській гімназії. Чи цей заслужений свого часу і довголітній катехит гімназії, що визначався своїм єрейським „*verbum reconciliacionis*“, тобто «словом примирення і поєднання», походив із селянського роду, я непевний цього. По переході, за Польщі, на емеритуру в 1921. р. обняв він парохію у Вільхівці, 3 км від Сянока, де душпастирював до своєї смерті в 1931. р.

Є це очевидно лиш коротенький список мені особисто знайомих священиків-лемків, що вийшли з народної маси, тобто з селянського стану. І, якби так кожним з лемківських священиків-парохів взагалі ближче зайнятися, то вийшли би дуже інтересні і почесні сільветки, які можна би многим, премногим за взір до наслідування поставити.

І коли я — пишучи ці рядки — роздумую тепер над душпастирською і громадянською працею греко-католических священиків на Лемківщині продовж століть, то уважаю, що до них можна без застережень віднести слова, звернені великим папою Пієм XII. у промові до католических парохів дня 6. II. 1940. р. у Римі: «В кожному священику живе апостол; тому священик мусить чути в собі горіючу полумінь апостольського і місіонарського духа, який горів у св. Павла. Парох має бути пастирем і батьком, а саме пастирем душ і духовим батьком», згідно зі словами св. Апостола Павла в листі до Єв-

реїв (5,1): «Зпоміж людей є священик вибраний, для людей призначений, щоби приносив жертви за гріхи». Цитат з книжки: „Der Papst sagt“. Lehren Pius' XII. (Pius XII. zu Fragen des Menschen, der Religion, Politik, Wissenschaft u. Sozialordnung nach den vatikanischen Archiven zusammengestellt) — von Michael Chinigo; übertragen von Cajetan Freund. Frankfurt a. Main, 1955, на стор. 263.) І такими були лемківські парохи — хай це їм у славу буде сказане!

Але не можу цієї глави закінчити, не згадавши ще про чотирьох лемків-єромонахів Ч.С.В.В., що також вийшли «з народу». Двох з них походить з Боська, риманівського деканату, повіт Сянік, з якого походив теж о. Іван Корнашевич, що як сяніцький декан брав активну участь в Замойськiм Синоді 1720. р. Особисто пізнав я, (а було це у марті 1939. р.), молодого о. Юстина Романа, Ч.С.В.В., коли він приїхав до Перемишля, до тодішнього ігумена Василіянського монастиря о. Йосифа Чепіля, (могого краяна, родом з Скваряви коло Жовкви). І цей о. Юстин Роман був якраз в часі війни останнім парохом перемиської василіянської церкви св. Йосафата на Засянні від 1942—1946. р. В 1946. р. польська адміністраційна влада арештувала його, видалила його через границю до Медики, а звідси до большевії, де замкнули його і як «упорствуючого уніята» вислали на заслання на Сибір! Яка його дальша судьба? Ніхто досі не знає...

Другий василіянин з тогож Боська, котрого я особисто не пізнав, є о. проф. Др Мелетій Войнар (мабуть тіточний брат о. Юстина Романа), що студіював в Римі і в 1938. р. зробив на папськiм Григоріянськiм Університеті докторат з церковного права. Від 1955. р. викладає о. Мелетій Войнар східне канонічне право на американськiм католицькiм університеті у Вашинг-

тоні. При тім працює він науково; з його наукових праць заслуговують на вирізнення слідуючі: 1) Meletius M. Wojnar, O.S.B.M.: „De regimine Basilianorum Ruthenorum a Metropolita Josepho Velamin Rutskyj instauratorum“, Romae 1949., p. XX + 218. 2) „De Capitulis Basilianorum“, Romae 1954, p. XVI + 202. 3) „De Protoarchimandrita Basilianorum“, Romae 1958, p. XXV + 298.

Третій з цих лемківських о.о. Василян — це о. Анатоль Стремецький, ур. 1869. р., якого я пізнав принагідно серед особливших обставин підчас відвороту нашої Галицької Армії в маю 1919. р. з Галичини на Схід. Як поручник У.Г.А. відступав я зі Золочева в напрямі на Поморяни і вступив я тоді до Краснопуцанського монастиря о.о. Василянів. Застав я там лиш одинокого еромонаха, а був ним о. Анатоль Стремецький. А що я хотів видіти тамошній, знаний мені лиш з образка, прекрасний, в липовім дереві різьблений, іконостас з цінними іконами славного на переломі XVII—XVIII. стол. василянського іконописця о. Теодозія Січинського, увійшли ми оба до цієї невеличкої мурованої церкви. Тоді я — користаючи з нагоди — попросив о. ігумена, щоби висповідав мене й уділив благословення на дальшу незнану путь! О. ігумен Анатоль Стр. сів у лавці, я клякнув перед ним, а він, навіть без стихаря, положивши руку на мою голову, вислухав моєї сповіди й уділив мені благословення, яке й по нині на мені спочиває... Помер о. Стремецький таки в Краснопуці, мабуть в часі 2. світ. війни, як 70 кількалітній старець. В. Й. П.!

Четвертим з цих лемківських о.о. Василян був о. Маркіян Шкірпан, ур. 1866. р. в Маластові, пов. Горлиці, що вступив ще 1884. р. до Чина С.В.В., а в 1902. р. виїхав на місійну працю серед наших поселенців до

Бразилії, де ревно працював 39. літ; помер 10. вересня 1941. р. Не знав я його вправді особисто, але за те чув я про нього много, ще у Львові перед 1. світ. війною, бо я знався з його молодшим братом Романом, що був почтовим урядовцем у Львові, а опісля управителем книгарні Ставропігійського Інституту при Руській вул. ч. 3. Життя і діяльність цього справжнього василіянського Місіонаря в Бразилії описав о. Василь Зінько, Ч.С.В.В., в книжці «Нарис діяльності Чина св. Василя Великого в Бразилії».

І закінчуючи цей список лемківських священиків, що вийшли з сільських «хиж», повторю за великим мюнхенським кардиналом Михаїлом Фаульгабером (1869—1952), що також з «бауернгофу» вийшов, пропам'ятні слова: «Звізда стоїть над хатами, що з них вийшли священики. Сієє також звізда над головою того, хто до виховання священика причинився!»

І кілька того рода звізд стояло над селянськими хатами на Засяння і в цілій Лемківщині??

Всі вони погасли там тепер!

Глава 5.

«Кого» видала Лемківщина?

Різьбарі, іконо- і книгописці, історіографи, єпископи, митрополити, унів. професори, письменники, етнографи, поети, журналісти, редактори, видавці книжок, політичні діячі, правники (судді, адвокати, адмін. урядовці), лікарі, військовики, «Лемківська Республіка», музики, співаки, композитори.

Не від речі буде, якщо тут вичислимо бодай найбільш замітні одиниці, що вийшли із цих, у попереднім розділі вичислених, священичих родів, з яких деякі здобули загально галицьке, а навіть загально національне значення.

Іконо- і книгописці.

І так уже в XVI. ст. існувала в Сяноці «Школа Книгописців», де переписувалися церковні книги для вжитку лемківських церков; а поміж тими «книгописцями» визначився був і своїм мистецьким письмом і ініціалами син сяніцького протопрезвітера Михайло Василевич. З тої сяніцької «школи» заховались ще й до другої світової війни в Сяноці два рукописні «Апостоли» з 1502. р. і з 1551. р. Цей Михайло Василевич перевів на замовлення волинської княжни Гольшанської Євангеліє із старославянської мови на тодішню галицьку літературну мову і переписав його в 1556. р. Це Євангеліє заховалось в монастирі в Пересопниці, на Волині, і знане є в історії української літератури під назвою «Пересопницька Євангелія», хоч правильно повинна би вона називатись «Сяніцькою Євангелією», — від місця свого походження.

В XVI. столітті була на Лемківщині своя різьбарська й іконописна «школа», що виготовляла вівтарі і «царські врата» до церков, а вели цю школу оо. Василіяни в монастирі в Улючі. Монастир цей зніс — по прилученні Галичини до Австрії — цісар Йосиф II. в 1782. р., а оо. Василіяни перенеслись тоді до монастиря в Добромилі коло Перемишля. Своїх імен скромні монахи для потомности, на жаль, не залишили. [До цих моїх жалем навіяних рядків (друкованих

у підвалі «Християнського Голосу» ч. 34 з дня 18. VIII. 1957) надіслав мені кол. проф. укр. перем. гімназії Богдан Загайкевич (в листі з дати 2. X. 1957. р. з Roselle З.Д.П.А.) потішаючу вістку, що — по другій уже світовій війні — віднайдено одно імя зпоміж монахів-іконописців цього улючського василіянського монастиря, а саме ім'я монаха, що малював в 1684. р. іконостас в тамошній церкві; а є ним монах Стефан Дзенгалович. Пише про це Євген Іванойко в статті п. н. „Nieznane dzieło malarstwa ikonowego“, поміщений в „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu im. A. Mickiewicza“, Poznań, 1956.]

Визначним церковним діячем Лемківщини з XVII віку був о. Теодор Прислопський. Його син о. Іван Прислопський написав Збірник церковних пісень, перевів на лемківську розговірну мову Псалми Давидові — з відповідними поясненнями до кожного стиحا — для вжитку парохів в часі церковних проповідей. Цей о. Іван Прислопський переписав прекрасним кириличним унціалом цілий «Літургікон» і «Ірмологіон» для потреб своєї церкви. В його бібліотеці був між іншими книгами також «Словяно-русский — Лексикон» Памва Беринди з 1627. р., який переховувався — як родинна пам'ятка аж до другої світової війни в бібліотеці о. Романа Прислопського, пароха в Жегестові, з різними, пізнішими читачами інкавством поробленими, замітками на маргінесах сторінок.

Між іншими поробив свої замітки там також згаданий уже нами бакаляр Кирило Прислопський, що подорожував у XVIII. по Захід. Європі. Цей «Лексикон» мав я також в руках в 1912. р. Яка судьба стрінула його? Хто врятував цінну бібліотеку і родинний архів о. Романа Прислопського?

Історіографи і геральдики.

Лемківською історією займався о. Михайло Криницький, парох Тилича коло Мушини; збирав він у першій половині XIX ст. по лемківських парохіях мушинського деканату старі грамоти і в архіві краківської латинської капітули документи, що торкалися латинських парохій і написав на основі зібраних матеріалів працю, яку видав власним коштом п. н. «Историческое состояніе намѣсничества Мушинскаго», Відень 1853. р. Написав о. М. Криницький свою працю в цілі, щоби полякам виказати, що Лемки «не є ніякими кольоністами-осадниками, а автотонами на своїй землі», як він це в «предисловію» виразно зазначує. Багато ним зібраного історичного матеріалу пропало одначе відтак безслідно. (Не від речі буде тут сказати, що цей о. Мих. Криницький, почесний крилошанин перемиської Еп. Капітули, є прадідом знаного львівського українста і письменника проф. Акад. гімназії Володимира Радзикевича, також священничого сина, — нині на еміграції в Америці — по матірній стороні. Культура отже старих галицьких священничих родів переходила з покоління на покоління, де плекано безперервно наукові і літературні заінтересування.)

В родині Константиновичів плекано іконописне мистецтво і збирано іконописні пам'ятки. Один з Константиновичів, а саме Іван Константинович, син згаданого уже «геральдика» о. Михайла Константиновича з Крампної, радник австр. міністерства внутрішніх справ у Відні, написав знаменну на свій час працю п. н. «Описаніе иконъ по церквахъ русскихъ въ столичномъ градѣ Львовѣ», Львів 1858 р., хоч сам був він правником по фаху. (Уродився він в 1821. р. в

Крампній, повіт Ясло, а помер 1889. р. у Відні.) Іконописами Лемківщини та церковним мистецтвом взагалі займався перед 2. світовою війною — продовжуючи родові традиції — згаданий уже проф. Др Ярослав Константинович. Цей Др Ярослав Константинович написав був перед війною «Історію церков міста Сянока», але, чи її друком видав, мені невідомо, хоч ми особисто знакомі були і в одній школі у Львові якийсь час учили. Зате іншу його працю з церковного мистецтва видало Наук. Т-во ім. Шевченка в німецькій мові п. н. „Ikonoastasis“; — були це наукові студії і досліді. I. том появився у Львові, безпосередно перед війною 1939. р.; том цей має 272 ст. друку і 80 таблиць поза текстом з 201 фотографіями. Присвятив він свою книжку своєму Батькові — о. Еміліянові (1864—1943) з нагоди 50-ліття його священства. Передмова має дату з дня 27. 3. 1937. р. В II. томі мав автор намір писати про західно-українські іконостази в 17. віці. Ця праця не вийшла друком, але матеріали заховалися. Др Яр. Константинович залишився в Польщі і там збирає тепер матеріали до знищених церков по Лемківщині; отже ратує, що ще вдасться бодай для історії врятувати. Статті на цю тему пише у варшавським «Нашім «Слові».

Епископи, митрополити

З Лемківщини походив перемиський єпископ Тома Полянський ⁵⁾ (від 1859—1869); ще як крилошанин перем. Капітули відогравав він в 1848. р. на терені м. Пе-

⁵⁾ Єп. Тома Полянський, син пароха з Бортого, повіт Горлиці, уродився 1796 р., рукоположений був 1819 р., на єпископський престіл в Перемишлі вступив 1859 р. Візитував він довгими місяцями парохії у своїй дієцезії, а

ремишля таку провідну роль, як єпископ (опісля митрополит) Григорій Яхимович у Львові. Тома Полянський реалізував на терені перемиської єпархії ухвали «Головної Руської Ради» у Львові і став навіть політичним провідником Перемищини в 1850/60. рр.

З лемківської священничої родини походив галицький митрополит Йосиф Сембратович ⁶⁾ (1870—82), з котрого іменем звязані є в історії Галичини «Братства Тверезости» при українських католицьких церквах, які так значну і соціяльну і політичну роль відиграли в краєвій політиці. За його тверду, неуступчиву поставу супроти польських зазіхань на українську церкву змусив його, католицького митрополита, католицький цісар Франц Йосиф I, — на доноси галицького намісника — зрезигнувати «добровільно» з митрополичого престолу, або в противнім разі датися примусово усунути і бути замкненим в якимсь австрійським монастирі.

З тої ж священничої родини Сембратовичів походив теж другий галицький митрополит (1883—1898. р.), а відтак кардинал, св. Римського Престолу, Їх Емінінція Сильвестер Сембратович, що відограв так у церковнім житті галицької української католицької Провінції, як і в галицькій краєвій політиці визначну роль. З його іменем звязана є реформа Чина СВВ єзуїтами, скликання провінціяльного собору до Львова в 1891. р., заключення так зв. «Нової Ери» в галицькій краєвій політиці, оснування української «християнсько-су-

найрадше приїздив екіпажем з візитаціями на далеку Лемківщину; зі своїх візитацій зложив він звіт у Римі 1863 р. Помер в Перемишлі 1869 р. в 73 р. життя. С. Ш.

⁶⁾ Митрополит Йосиф Сембратович родився в 1821 р. в Криниці к. Мушини, в родині місцевого пароха о. Теодозія Сембратовича, що був парохом Криниці від 1816—

спільної партії» в Галичині (з політичним її органом «Руслан» у Львові), усунення етимологічного правопису й уведення фонетичного правопису до підручників у галицьких школах в 1895. р., що викликало було свого часу роздвоєння галицької суспільности на оборонців етимологічного «правописанія» і на пристрасних пробоевиків фонетики — під кличем: «пиши,

1848 р. До гімназії ходив він у Новому Санчі, а відтак у Перемишлі. Теологію студював у Відні, а відтак був ректором Дух. Семинарії у Львові і професором на львів. університеті. Від 1858—1867 р. працював в Конгрегації *de Propaganda Fide* в Римі. Але вже в 1865. р. іменував о. проф. Йосифа Сембратовича папа Пій IX. титулярним архієпископом в Римі, з тим щоби він був святителем питомців грецького обряду та дбав про науку обряду у Колегії св. Атаназія в Римі, де тоді виховувалися питомці греко-катол. обряду; архиерейських свячень уділив йому тодішній львівський митрополит Спиридон Литвинович і перем. еписк. Тома Полянський. Про цей побут архієп. Й. Сембратовича в Колегії св. Атаназія подає цікаві подробиці єпископ Др Йосиф Боцян у своїй книжці п. н. «О. Ізидор Дольницький, Духовний отець, літургіст і піснетворець», якої друге видання зладив і доповнив о. Др Йосиф Сліпий, Львів, 1933, стор. 136. Є там цікава згадка, як архієп. Йосиф Сембратович вибираючись в дорогу в цілі збирання складок на канонізацію св. Йосафата взяв о. Ізидора Дольницького зі собою. (Знав і я ще цього «дзядзя» особисто — о. Із. Дольницького — і про нього буде мова в IV. ч. мойого спомину: «Львів — місто моєї молодости», яка є в цілости присвячена львівським бурсам, бо й він займався бурсами.)

В 1867 р. став він єпископом-помічником перемиського єпископа Томи Полянського, а в 1870 р. обняв митрополічий престіл у Львові. В 1882 р. — по політичним процесі Ольги Грабар, Адольфа Добрянського й о. Івана Наумовича — змусив його цісар Франц Йосиф I, уступити з митр. престолу; тоді перенісся він добровільно до Риму, де — неначе на вигнанні — прожив ще 18 років. Помер він 23. X. 1900 р. у Римі і там лежить похований на центральнім цвинтарі „Campo Verano“ в братській могилі

як говориш!» Кардинал С. Сембратович ⁷⁾ був визначною політичною постаттю в австрійській державі.

До кардинала Сембратовича приїхав навіть сам цісар Франц Йосиф I., коли був в 1894. р. на Красвій виставі у Львові, в гостину. Як віріліст був він віцемаршалком галицького Краєвого Союму, де він підносив часто голос в обороні прав українського населення в Галичині і з його голосом змушений був числитися всевладний тоді австрійський президент міністрів, польський політик Казимир граф Бадені. Так отже цей лемко з Дошниці, свого часу сотрудник у Фльоринці, став не лише архикнязем Церкви, але й політичним провідником народу на зломі ХІХ. століття.

римських кардиналів і монсініорів під іменем: „Josephus Sembratowicz — Arcivescovo greco-ruteno“.

Питомці папської Дух. Семинарії ім. св. Йосафата в Римі відвідують щорічно на Зелені Свята цю «братську» гробницю на „Campo Verano“ і згадують заупокійною піснею «Вічная пам'ять» колишнього «Святителя» укр. католицьких питомців у Римі.

На Великодні Свята 1957. р. відвідав і я, будучи в Римі, у супроводі перемишляка о. Дра Ів. Хоми це місце вічного упокою галицького Митрополита-Вигнанця, а моя жена зложила у стіп цієї гробниці китицю туліпанів — в доказ, що земляки не забувають на Нього... С. Ш.

⁷⁾ Кардинал Сильвестер Сембратович родився 1836. р. в Дошниці, пов. Ясло, в родині місцевого пароха о. Антонія й Анни, з дому Вислоцька. О. Антоній Сембратович був рідним братом митр. Сембратовича. В 1848. р. умер о. Антоній Сембратович, а мати лишилася з дітьми без засобів і не могла посилати двох синів з далекої Лемківщини до гімназії в Перемишлі. Занявся тоді хлопцями — Сильвестром і Юліаном — їхній стрий о. Йосиф і забрав їх з Перемишля до Львова, де був тоді префектом Дух. Семинарії і проф. університету; в 1852. р. забрав він своїх братанків до Відня, коли став віцеректором віденської центральної семинарії, а в 1853. р. переїхав до Риму. Мо-

При цім спомині годиться з притиском пригадати потомкам, що цей кардинал, що сам колись бідував, бо щойно при помочі стрийка до середної школи міг ходити і високі школи кінчити, став відтак меценатом спосібних молодих письменників, артистів (на прим., спомагав він на студіях в Кракові пізнішого львівського великого маляра-портретиста Івана Труша, селянського сина — річник матури в Бродах 1893. р.), отворив численні стипендії для учнів львів. Академічної гімназії, зложив легат на отворення бурси Українського Педагогічного Товариства, яка носила відтак почесну назву: «Бурса імени кардинала Сильвестра Сембратовича» у Львові.

Не від речі буде, думаю, якщо тут зазначимо, що зпоміж численних соток вихованків цієї Бурси п е р е д І. світовою війною вийшли між іншими: Др прав Семен Демидчук, міщан. син з Буська, що в 1915. р. прибув з рамени політичної «Української Головної Ради» у Відні до Америки і там вже остався; в 1955. р. обходив він в Нью Йорку 50-літній ювілей своєї громадянсько-супільної праці і нині є там почесним сеніором серед українських поселенців. Про життя й діяльність Дра Семена Демидчука в Америці помістив

лодій Сильвестер Сембратович кінчив богословські й філософічні студії у Відні й у Римі, в колегії Папи Урбана VIII. По скінченні теології був сотрудником на Лемківщині, у селі Фльоринка, грибівського повіту, в 1863 р. став префектом Дух. Семінара у Львові, а відтак професором догматичної Богословії на львів. університеті. В 1879 р. став єпископом „in partibus infidelium“, в 1883 р. дістав номінацію на галицького митрополита, а в 1895 р. став кардиналом св. Римської Церкви. Помер у Львові 4 8. 1898 р. Писав він історичної вартости «Посланія», з котрих і нині було би вельми актуальне його «Посланіє по дѣлу 900-лѣтнього ювілея крещенія Руси» (1888.) С. III.

укр. щоденник «Америка» з дня 9. IX. 1955., ч. 164, окрему ювілейну статтю. Про цього Дра С. Демидчука згадую також і я в моїм споміні «Львів — місто моєї молодости», ч. III. 1956., на стор. 82—83, та в ювілейній «Історії Просвіти». Вийшов з тої «Бурси ім. кардинала С. Сембратовича» нинішній Апостольський Візитатор для українців-католиків у Західній Європі — Їх Ексцеленція Др Іван Бучко, що був уже від 1929. р. єпископом-помічником митроп. Андрея Шептицького у Львові. Деякий час був вихованцем тієї Бурси о. крил. Григорій Канда, б. дрогобицький декан перед війною, що був одним з визначних проповідників перемиської єпархії (помер на скитальщині 7. X. 1959. р. як парох в Америці, а некрольог під наг. «Памяті взірцевого Єрея і взірцевого Громадянина» за підписом Ст. Шаха помістив «Христ. Голос» з дня 6. грудня 1959. ч. 49). Там виховувався о. проф. Петро Хомин, катехит на філії Академічної гімназії у Львові, співредактор львів. духовного журналу «Нива», а тепер — на еміграції в Канаді — редагує катол. тижневик «Наша Мета». Також і я, будучи учнем кл. I—III. (в рр. 1903—1906), виховувався в тій Бурсі, коли вона мала приміщення ще при вул. Вірменській ч. 2., напроти «Народного Дому», про що згадується більше в IV. частині мого спомину «Львів — місто моєї молодости».

А як завдяки впливам кард. С. Сембратовича у цісаря Франц-Йосифа I. здобули українці у Львові першу українську народню школу ім. Маркіяна Шашкевича, згадую про це в моїм споміні «Львів — місто моєї молодости», ч. II. стор. 152.

Перемиська українська гімназія, коли в 1895. усамотійнилася, дістала від кардинала С. Сембратовича до природничого кабінету учнів величавий експонат

бурого карпатського медведя, якого кардинал привіз був маленьким щенятком з митрополичих дібр у Підлютім, повіт Долина, а відтак держав його в городі («в палатці») на св. Юрській Горі, аж хтось отруїв його. Цей «св.-юрський» медвідь має свою сатиричну історію в українській журналістиці. Про цього «св.-юрського» медведя написав мені до шкіл. «Звідомлення» перемиської гімназії за 1938/39. рік мій б. професор з Академічної гімназії Ярослав Вітошинський окремих гумористичний спомина, але це «Звідомлення» з вибухом війни вповні в друкарні Н. Т. Ш. у Львові пропало. Я заховав зміст спомину в памяті і він увійде до збірки моїх оповідань п. н. «Львів — на весело».

З лемків походив теж учений історик на владичім престолі в Перемишлі, еп. Др Юліян Пелеш⁸⁾, автор численних наукових праць, з котрих найвизначніша була, донині ще актуальна, «Історія церковної унії зі св. Римським Престолом» в двох томах, що вийшла у Відні в 1878. і 1880. р. п. н. „Geschichte der Union der ruthenischen Kirche mit Rom“; з інших його праць належить згадати «Пастырское богословіе», Відень 1877. р. (988 стор. друку), «Учебникъ кат. религіи», в 3-ох частях, Львів 1876. р. та «Краткое богословіе» для вжитку ужгородської епархії. Ужгород 1890.

Сином Лемківської Землі був також і останній перемиський Владика, Мученик за віру, Йосафат Коци-

⁸⁾ Еп. д-р Юліян Пелеш уродився 1843 р. в Бортнім, повіт Горлиці, як син місцевого дякоучителя Григорія й Іванни, з дому Щавінська, (донька пароха зі Ждини). Гімназію кінчив в 1863 р. в Перемишлі, богословські науки у Відні, відтак був професором Дух. Семинара в Перемишлі, а від 1874—1883 р. парохом при церкві св. Варвари у Відні. Там був через якийсь час домашнім учителем австр. престолонаслідника, архикнязя Рудольфа. В 1885 р. був іменований першим єпископом новостворе-

ловський ⁹⁾, ЧСВВ, та його старший брат о. Януарій, ЧСВВ, місіонар в Бразилії; були вони синами дрібного поміщика з села Пакошівка, повіт Сянік.

Професори університету.

З Перегримки коло Жмигорода, повіт Ясло, походив знаний на львівському університеті орієнталіст, професор біблійних наук, о. Др Тит Мишковський ¹⁰⁾, якого вважали перед 1. світовою війною неначе «амбасадором» Лемківщини у Львові.

Зпоміж інших університетських професорів, що виїшли з Лемківщини, слід ще пригадати двох, а то о. Дра Йосифа Ярину, й о. Дра Йосифа Делькевича. О. Др Йосиф Ярина походив з Радоцини, повіт Горлиці; був професором на львівському, цісарем Йосифом II. в 1787. р. основанім, філософічно-богословським Інституті, т. зв. „Studium Ruthenorum“, де професори

ної українсько-католицької епархії в Станиславові, а в 1891 р. став єпископом у Перемишлі, де й помер в 1896 р., в 53 р. трудолюбивого життя. — Прим. С. III.

⁹⁾ Єп. Йосафат Коциловський, ЧСВВ, родився 1876 р., кінчив гімназію в Яслі в 1895 р., рукоположений 1907 р., висвячений на єпископа 1917 р., ув'язнений більшовиками в 1946 р., помер в тюрмі коло Києва в 1947 р. С. III.

Про Преосв. Йосафата Коциловського вийшов у видавництві «Хр. Голосу», Мюнхен 1956 р. окремою книжкою, коштом о. Івана Кіта, душпастиря в Шарлеруа, Бельгія, спомин цього ж Ст. Шаха п. н. «Пам'яті перемиського Владики — Преосв. Кир Йосафата Коциловського», де є поданий теж докладніший життєпис цього Єпископа-Страдальця. — Прим. Редакції «Хр. Голосу».

¹⁰⁾ О. д-р Тит Мишковський родився 1861 року в Перегримці, повіт Ясло, в родині місцевого пароха о. Івана й Іванни з дому Дуркот; гімназію кінчив у Перемишлі 1880 р., від 1903 р. був професором університету у Львові,

мали викладати свої предмети (вперше за Австрії) в українській мові; а що у Львові не було таких кандидатів, що володіли би плавно українською мовою, бо . . . вся верхівка у Льві була вже мовно спольщена, спроваджено таких викладачів із Закарпаття і, як примір о. Дра Ярини вказує, також з Лемківщини, де по священничих домах гомоніла ще українська розговірна мова. Але цей Інститут таки з браку відповідних професорів в 1805. р. знесено, а студентів, що в міжчасі підучились в школах нім. мови, переведено на університет, де могли вже слухати викладів і складати іспити в нім. і лат. мові. На львівський університет перейшов теж і о. Др Йосиф Ярина і був там професором св. Богословії. Помер він 1817. року.

За 70 літ конституційного життя в Австрії (від 1848—1918. р.) мав львівський університет одного однісінького ректора — українця, і той був якраз лемко, — а саме о. проф. Др Йосиф Делькевич (1822—1912), що був ректором в 1868—1869. р. І тоді боронив він в гал. соймі з послом з Перемищини суд. Василем Ковальським і послом з Калущини о. крил. Ант. Петрушевичем прав української мови на львівському університеті. Був він приятелем свого земляка, митроп. Йосифа Сембратовича. Проф. Др Й. Делькевич ¹¹⁾ помер у Львові, в 1912. р. Спочив він на Личаківським цвинтарі, а над могилою виголосив пращальну промову від

в часі війни сидів ув'язнений в австрійським конц. таборі в Талергофі, по польсько-українській війні усунений з львівського університету був професором Духовної Академії, що її оснував митр. Андрей Шептицький у Львові. Є він автором многих наукових праць, головно з біблійного осягу. Помер 4. лютого 1939. р. С. Ш.

¹¹⁾ Знав я о. проф. д-ра Йосифа Делькевича, ще як гімназійний учень, особисто і служив не раз йому у Волоській церкві раненько до читаної Служби Божої. Мав

імени львівського священства о. проф. Др Тит Мишковський, як земляк, а з рамени сенату львівського університету попращав колишнього ректора тодішній продекан богословського факультету о. проф. Др. Іван Бартошевський, як б. учень Покійника, в українській мові, хоч зачав її «в імені його Магніфіценції Ректора» по польськи. О. Др Йосиф Делькевич ходив в Перемишлі до гімназії, був крилошанином перемиської капітули, став професором церковної історії на львів. університеті в 1864. р. і є автором

він сильний голос, а що був уже глуховатий, то його тиха Служба Божа в каплиці Трех Святителів була голосніша, аніж співана сотрудником о. Волод. Гургулою Утреня при головнім вітарі. Був він понад 50 років безпереривно у Львові, але не позбувся свого лемківського акценту і говорив: Ісус Христос, мо́локо, госпóдин, не уживав одначе вже слова «лем», зате «кусцьок», «дашто», «вшитки» (кусок, дещо, всі) і т. п. Мешкав він при вул. Руській ч. 3, коло Волоської церкви. Ходив похилений вже, опираючись на палиці, але в чоботах з широкими, легкими до взуття холявами, вдягався в капоту, яка між священством в 1860—70 рр. була модна, носив пацьорковий, фіолетного кольору обойчик, а на сивій, з буйною ще чуприною, голові носив він високий, стіжковатого формату тяжкий циліндер, що неначе пригнітав його до землі. Куриє заєдно цигари, хоч — заєдно відкашлював і все обтирав хусточкою уста, (через що держав усе цю хусточку в рукаві лівої руки). Стрічних знайомих задержував на вулиці, бо всіх пізнавав, окулярів уживав лиш до читання. Любив жартувати, а нас молодиків частував сильною табакою і тишився, як ми пчихали, а він желав нам — «во здоровіє!» Табакерку мав срібну, а на накривці був — в емалії — портрет митр. Йосифа Сембратовича; цю табакерку дістав він в дарунку від митрополита особисто. Раз в тижні їздив він однокінним (дешевшим) фіярком (трамваем не їздив ніколи, бо — мовляв — там «толпа голотиться») на Св.-Юрську Гору, щоб відвідати свого ровесника, вже темного, о. крил. Ант. Петрушевича і приносив йому «новости» з міста. Тоді приходив ще

численних наукових праць, писаних в латинській мові, як прим.: „De cruciatis eorumque origine“, „Praelectiones ex Historia Ecclesiastica“, і забирав голос у суспільних справах. Був членом управи «Народного Дому», він теж організував з проф. унів. Дром Ізидором Шараневичем виставу церковного мистецтва в 1888. р. в музею Ставроп. Інституту з нагоди 900-ліття хрещення Руси.

Письменники, етнографи, поети.

Видала Лемківщина також письменників і поетів. І так, ідучи хронологічним порядком у першу чергу згадати треба письменницю Клявдію Алексович, доньку пароха з Красної, пов. Коросно, сестрінницю перем. єпископа Томи Полянського. Кл. Алексович писала оповідання з життя лемківських священничих родин. Написала перший в Галичині сценічний образок для дітей п. н. «Гостина св. Николая» та видала в 1856. чи 1857. р. перший в Галичині жіночий альманах п. н.

до о. А. Петрушевича старий емер. гімн. проф. о. Іван Костецький, що мешкав при вул. Міцкевича у стіп св.-юрського городу та о. крил. д-р Гавриїл Крижановський, що мешкав у забудованнях святоюрських. Було це справді добірне товариство, бо всі вони чотири були живими учасниками подій переломового 1848 року! А що я був в 1911 р. лектором о. А. Петрушевича, то нераз стрічався я з цим рідко і високовартостевим «кружком» старих львівських патріотів. (Про цей «кружок» згадую в моїм споміні «Львів — місто моєї молодости», ч. I. стор. 122, а про о. д-ра Йос. Делькевича там же в ч. III. стор. 112). На «кавусю» і на «бесідуваніє» заходив о. Делькевич до ем. проф. нім. гімназії Николая Сивуляка (математик), що мешкав в тій же камениці Ставроп. Інституту, Руська вул. ч. 3. о 1 поверх понище, бо, хоч проф. Н. Сивуляк (селянський син з Добромильщини і вихованок німецької гімназії в Перемишлі), не був

«Перемышлянка»; випередила вона отже на 30 років Наталію Кобринську в Станиславові з її «Альманахом», від якого в Галичині зачинається організація жіночого руху — як «Клюб Русинок», а відтак «Союз Українок». Клявдія Алексович уродилася 1830. р., а померла в 1916. р. у Львові, де доживала свого віку на «ласкавім хлібі» «Народнього Дому», а мешкала при вул. Вірменській ч. 3 (в будинку «Нар. Дому»). Бачив і я ще цю стареньку вже Кл. Алексович, будучи учнем Академічної гімназії у Львові, бо вона приходила що неділі в часі нашої шкіл. Служби Божої до церкви Преображення, щоби послухати нашого хорового співу; провадила її зимою попід руку незамужня сестра о. проф. Дра Т. Мишковського, яка мешкала також в будинку «Нар. Дому», але при вул. Корняктів ч. 1/III., де вела вона пансіон для дівчат з рамени «Рускихъ Дамъ». В цім пансіоні мешкали переважно священничі доні з Лемківщини, що вчилися тоді у львівських середніх школах.

Дальше не можна поминути автора історичних повістей, до яких брав теми із галицько-волин. історії, о. Олимпія Полянського, довголітнього пароха в Юривцях, повіт Сянік; але тому, що повісти свої писав він

лемком, то мав широкорозгалужені знакомства на Лемківщині, бо його жінка походила з лемківського священничого роду і його старшим зятем був також лемко, — о. Евген Хиляк, останній перед 2. світовою війною парох в Криниці. (Про цього проф. Н. Сивуляка, як члена Відділу Ставропігійського Інституту у Львові, — говорить мій спомин: «Львів — місто моєї молодости», ч. I. стор. 207)

Про звички о. д-ра Й. Делькевича можна би цілі фейлетони писати; я маю таке одно оповідання на тему, як його львівський, скриплячий трамвай до сну заколисував, але це оповідання ввійде до збірки новель: «Львів — на весело»).

С. Ш.

у штучнім тоді в Галичині «язичію», то були вони вже молодому поколінню майже незнані. Написав він історичної вартости хроніку своєї парохії і много легких театральних п'ес — в діалекті для «простонародія», з котрих найбільшим успіхом на лемківських читальняних сценах втішалась п'еса: «Ланка Рурикова». Написав він теж велику поему п. н. «Св. Варвара», яка вийшла друком у книгопечатні Теодора Білоуса в Коломиї, накладом проф. коломийської гімназії Юл. Насальського, потомка священничого роду, звісного свого часу як видавця «Бібліотеки для руской молодежи»; дати появи цієї поеми вже не тямлю. Був це поважний суспільний діяч., а навіть маршалок сянїцького повіту.

Походив о. Олимпій Полянський із старолемківської, священничої родини; був він сином о. Атаназія і Мелянії з Венгриновичів Полянських, а уродився 1856. р. в Яблінці Нижній, пов. Турка над Стриєм, де його батько був тоді парохом. До гімназії ходив у Самборі, теологію кінчив у Львові, рукоположений був в Перемішлі в 1884. р. На сотрудництво пішов на Лемківщину і там уже остав до першої світової війни. З вибухом війни 1914. р. казав сянїцький староста його, сянїцького маршалка, як «москофіла» арештувати; спроваджено його закутого до Сянока, стягнуто з нього штани, але задержано священичу «папістику» — з обойчиком і кольорадкою на шиї і виставлено його перед сянїцьким магістратом на посміховисько мійській «галайстрі», яка плювала на нього і біла по лиці. Відтак відставлено його з прочими численними арештованими в Сянїччині лемками до австр. конц. табору в Талергофі, в Стирії; там теж знущалися над ним, змусили його лятрини чистити і трупів на тачках з трупарні вивозити. Заразившись, помер він там же на тиф дня 13. III. 1917. р. Був він жонатий з Маль-

віною Гомза, донькою пароха з Либохори коло джерел ріки Сяну, але вона до року померла. Покійний був взірцевим священиком і збудував величаву муровану церкву в Юрівцях з окремою трибанною (мурованою) дзвіницею у візантійським стилю.

Ширше знаний був в Краю «співець» Лемківщини Ієронім Анонім, що оповідав з гумором про своїх лемківських краянів, про криницьку гору — Яворину, переплітаючи свої оповідання народніми приповідками та дотинками. Під цим «Анонімом» крився скромний сільський священик, о. Володимир Хиляк, син пароха з Вірхомлі коло Жегестова над Попрадом, о. Ігнатія Хиляка й Евфрозини, — з дому Парилевич; о. Володимир Хиляк родився 1845. р., умер в 1893. р. Збирав він також етнографічні матеріяли про Лемківщину і редагував якийсь час часопис «Сандецкая Русь», що виходив в Нов. Санчі. Зпоміж літературних творів о. Волод. Хиляка, тобто автора Ієроніма Аноніма, стали популярними два, а то історична повість п. н. «Шибеничний Верх» (з історії Лемківщини) та веселі оповідання п. н. «Миле на світі», але дат видання не памятаю. Перевидала їх (мабуть в 1936—7. р.) «Лемківська Бібліотека» Івана Тиктора, під редакцією Юліяна Тарновича у Львові.

З Волі Цеклинської, повіт Ясло, вийшов о. Василь Чернецький (1837—1892), автор мемуарної праці «Згадки з 1846. года», надрукованої фейлетонами в «Ділі» з 1892. р.; в цих «Згадках» описана об'єктивно, в роді оповідань, різня польської шляхти польськими селянами на Мазурщині, тобто в Зах. Галичині, — домагаючись знесення панщини і особистої свободи. Воля Цеклинська тоді також озброїлась в коси, залізні вила — під проводом дяка Пеляка, — але проти Мазурів

в обороні свого пароха і сусідних парохів, бо „ruskie rory“ все були сіллю в очах мазурів «усякої масти».

Науковцем-етнографом Лемківщини був Іван Филипчак, професор учит. семінарії в Самборі, родом з Ліпної, повіт Сянік. Поміщав він свої матеріяли в Записках Наук. Товариства ім. Шевченка у Львові.

Професор Іван Филипчак виступав теж і на літературнім полі. Писав він оповідання з лемківської мінувшини, а навіть є автором історичної повісти п. н. «Будівничий Держави», де говориться м. ін. про героїську оборону Сянока перед наступом військ угорського короля Гейзи.

Лемківщина мала також своїх поетів, які одначе поза межами Бескидських гір мало знані були, а тепер зовсім забуті. До таких належить «стихотворець» Дам'ян Левицький, родом з Нової Веси, пов. Н. Санч, що полишив по собі «Зборникъ духовныхъ стиховъ и пѣсней», писаний в лемківським говорі з домішкою церковно-славянщини і т. зв. літературного «язичія».

Між першою, а другою світовою війнами видала Лемківщина молоденького, але оригінального поета, що блиснув талантом і згас передвчасно, а був ним Богдан Ігор Антонич, автор «Книги Лева», який «життя на звуки проміняв». Б. І. Антонич ¹²⁾ уродився 3. X. 1909. р. в сім'ї пароха в Новиці, повіт Горлиці, до гім-

¹²⁾ Про поета Б. Антоновича написав з нагоди 20-ліття його смерті літературний критик Др. Дмитро Бучинський (на еміграції в Іспанії) критичний нарис в «Хр. Голосі» чч. 27-28 (442-443) з дати 7. і 14. VII. 1957 р. п. н. «Заснеш без зір, поете»!

Богдана Антонича знав я особисто; приїхав він був до Перемишля з батьком в 1933 р. з просьбою, щоби я прийняв його на безплатну педагогічну практику в перемиській гімназії. Я обіцяв прийняти його, він вніс навіть

назії ходив у Сяноці, студіював на львів. університеті, де в 1933. р. осягнув ступінь магістра філософії. Вже в 22. році життя появилася у Львові перша його збірка поезій п. н. «Привітання життя», потім друга збірка п. н. «Весілля», а в 1934. р. збірка «Три перстені», яку літературна критика порівняла з ранніми поезіями Павла Тичини. В 1936. р. появилася остання його збірка п. н. «Книга Лева», нагороджена «Українським Католицьким Союзом», у Львові. Є там знаменна поема «Слово про Альказар», яка появилася в біжучім році (1957), в перекладі на еспанську мову. Умер він в 1937. р. на чахотку, маючи всего 28 літ життя.

До наймолодших дослідників лемківської минувшини належить б. радник Апостольської Адміністратури Лемківщини, о. Стефан Ядловський, родом із Шклярів, повіт Сянік, парох у Полянах Суровичних коло Риманова; зладив він історичної вартости «Шематизм греко-католицького духовенства Апостольської Адміністратури Лемківщини» за 1936. р., де помістив він історичні замітки до всіх майже лемківських парохій, — залучаючи при тім також фотознімки многих парохіяльних церков, які нині вже зникли

подання до Шкіл Кураторії, але опісля зрезигнував з Перемишля, бо не хотів на 2 роки відриватися від львівського літературного центру. Чи він дістав місце «практиканта» в Академічній гімназії, якомсь не пригадую собі. Був він дрібної будови тіла, типовий астенік, скромний, неначе боязливий, голос його був сухий, беззвучний і батько журився його здоровлям. Видко, недуга гніздилася вже тоді в його плоскій грудяній клітці. Його «Книгу Лева» читали наші учні з захопленням, тим більше, що члени «Марійської Дружини Учнів» вислали були «Героям Альказару» письменний gratуляційний привіт з нагоди побіди — з ручним малюнком панорами Перемишля, кисти учня Демковича Івана, родом з Бірчі над Сяном! Цей «привіт» заховався в Мадриті. С. Ш.

мабуть з поверхні землі. «Шематизм» укладу о. Ст. Ядловського нагадує неоціненої вартости Шематизм перемиської єпархії, укладу професора Духовної Семінарії в Перемишлі, о. крил. Дра Юліяна Никоровича, п. н. «Схиматизмъ клира руско-католическаго єпархїи Перемышской» за 1879. рік. Оба ці «Шематизми» є унікатами між усіми «шематизмами», які колинебудь появилися в усіх трьох галицьких єпархіях.

Зпоміж повоєнних уже письменників Лемківської Землі вибилися (по 1. світовій війні) на перше місце Др Франц Коковський, б. суддя в Сяноці, а опісля адвокат в Бережанах, і укінчений студент львів. університету Юліян Тарнович. Франц Коковський звернув на себе увагу своїми «Оповіданнями з лемківського життя», які друкувалися спершу в перемиськім тижневику «Український Бескид», що виходив під редакцією магістра Юліяна Костюка, (нині на еміграції у Відні), а визначився Фр. Коковський збіркою оповідань п. н. «Слідами забутих предків», з життя Лемківщини, що вийшла накладом видавництва Івана Тиктора в 1935. р. у Львові, (передрук в Нью Йорку 1956. р. накладом книгарні «Говерля») та збіркою «Східними межами Лемківщини», Львів 1936. р.

До лемківських народніх поетів і художників регіональної лемківської культури зачислити ще треба уродженця села Красна, повіт Коросно, Івана Русенка, ур. 1890., в селянській сім'ї. Ходив він до гімназії в Новім Санчі, мешкав в сандецькій «Рускій бурсі» в часі 1. світ. війни служив при австр. армії старшиною, був на фронтах у Сербії і в Чорногорі, а по війні став учителем нар. шкіл у Лютчі і в Бонарівці (на Лемківщині). В 1945. р. виселено його до схід. Галичини і там став він учителем в селі Королівка, борщівського району, Терно-

пільської області; учителював на новім місці поселення ще 13 років і помер тамже 10. січня 1960. р.

Написав він багато віршів, різних поетичних байок для дітей та відомий лемківський сценічний твір «Вертеп у Карпатах». Зібрав він багато лемківських співанок з короснянського, горлицького, ясельського повітів. Вже на новім місці поселення — в Королівці — написав він художню картину «Дівчина і гуси». Був він також малярем-пейсажистом; знаний був його образ «Пастух-вівчар на Лемківщині». (Посмертну згадку написав про Русенка його шкіль. товариш Антон Драб'як у «Лемківським Слові», Варшава, з дня 21. II. 1960.)

До визначних перед 2. світовою війною мистців-етнографів належав уродженець Лемківщини, абсолювент Краківської Академії Мистецтв, проф. Дамян Горняткевич, що був учителем рисунків в українській державній гімназії в Станиславові; забирав він в краю фахово голос у мистецьких питаннях та консерваторських справах Лемківщини. Нині живе проф. Д. Горняткевич на еміграції в Америці (в Неварку) і забирає зчаста голос в укр. пресі на різні культурні теми. Про нього буде ще мова в II. ч. цього спомину у звязку з музеєм «Лемківщина» в Сяноці, якого кустосом був маляр-артист Лев Гец, учитель рисунків в польській сяницькій гімназії, що залишився в краю і живе в Польщі.

Журналісти, редактори, видавці книжок.

Окремою, безперечно цікавою, появою на лемківським літературнім обрії був молодий студент, нині мабуть вже 50-літній журналіст, Юліян Тарнович, що пише теж під псевдонімом Юліян Бескид. Є він сином

о. Стефана Тарновича з Мшанної, пов. Коросно, а внуком (по матірній стороні) знаного перед 1. світовою війною на цілу Лемківщину із своєї патріархальної поваги довголітнього яслиського декана і пароха Тарнавки та Вислічка, пов. Сянік, о. Антонія Бескида, що помер 1926. р. Цей о. Ант. Бескид був між іншими делегатом Лемківщини на скликанім за почином Риму Митр. Сильвестром Сембратовичем в 1891. р. до Львова Провінціяльним Церковнім Синоді і своїми внесками та вимовністю попирав нову напрямну лінію митрополита С. Сембратовича, свого земляка.

Редактор Юл. Тарнович виховувався в родинній атмосфері свого дідуня і віддичив любов до своєї Лемківщини від нього. Крім «Ілюстрованої Історії Лемківщини», Львів 1936. р., є він автором книжечок: «Українське весілля на Лемківщині», Львів 1937. р., «Мова століть на Лемківщині в переказах», Львів 1938. р., «За срібнолентим Сяном» («Мандруймо в лемківські гори!»), Львів 1938. р. і інші. Був він теж редактором «Лемківського Календаря» (мабуть на 1938. р.). Але найбільше заслужився Ю. Тарнович, як редактор популярного тижневика «Наш Лемко», що виходив у Львові від 1934. р., у видавничім концерні Івана Тиктора. Нині живе Юл. Тарнович на еміграції в Канаді і дає про себе знати принагідними статтями в укр. пресі.

Мала Лемківщина вже і перед 1. світовою війною своїх редакторів і журналістів, як, прим., укінчений студент прав, селянський син із сандеччини, Іван Бучма, що помер 1908. р. у Львові на чахотку. Працював він в редакції щоденника «Галичанинъ», що виходив під редакцією Осипа Маркова у Львові.

Парох Жеґестова і Зубрика над Попрадом о. Роман Прислопський редагував в рр. 1909—1914. зі своєї

гірської парохії «Економическій Листокъ», що виходив як двомісячник — накладом «Общества им. Мих. Качковского» у Львові.

Однак найвизначнішим, уже професійним, журналістом міжнародного формату був потомок старосвященничого лемківського роду Володимир Щавинський, що по скінченні правничих і дипломатичних студій осів на стало у Відні і став кореспондентом найбільшого з початком 20. стол. у Петрограді щоденника «Новое Время» — на теми віденської політики супроти австро-угорських словян та найпочитнішого чеського органу посла до австрійського парламенту Дра Карла Крамаржа, (русофільської закраски), п. н. „Národní Listy“ в Празі — на теми галицьких справ. Дописував він теж на злободневні політичні теми австр. централі до львівського щоденника «Галичанинъ», а опісля до щоденника «Прикарпатская Русь», що виходив від 1909. р. під редакцією Дра мед. Івана Гриневецького, колишнього директора театру львівської «Руської Бесіди», в російській мові, у Львові. Перед вибухом війни в 1914. р. втік Вол. Щавинський через Німеччину до Швеції, а звіттам до Петрограду, де пропав в часі большевицької революції.

Не від речі буде тут зазначити, що рід Щавинських виступає в історії Лемківщини, оскільки я міг прослідити, уже під роком 1603.; знаний є нам під цим роком Василь Болидріх Щавинський з Вірхомлі Великої за Жегестовом; а в роках 1758—1764. визначився відвагою в обороні церков на захід. Лемківщині о. Іван Щавинський, що був енергічним деканом мушинським і спіжським. (Мама єпископа Юл. Пелеша була, як уже сказано, з дому Щавинська, донька пароха зі Ждині.)

По першій світовій війні і по програній польсько-українській війні в 1918/1919. було на Лемківщині культурне й освітнє життя вповні розбите. Треба було від основ зачинати. Тоді виступають на політичну арену Лемківщини нові, молодші лемківські діячі, які намагаються — всупереч ворожій польській адміністративній владі — надати Лемківщині вже виразний українсько-національний напрям, викорінюючи при тім давні залишки т. зв. «твердорускості» та впроваджуючи назву «українець» — замість «руснак» чи «русин»!

На цю тему знаходимо цікаву згадку в книжці, що появилася в 1953. р. у Вінніпегу (Канада), накладом «Клубу приятелів української книжки» пера гімн. проф. Євгена Яворівського (до речі могого шкільн. товариша з 1. кляси Акад. гімн. у Львові, який опісля перейшов до укр. гімназії в Коломиї —) п. н. «30-ти ліття видавничої діяльності Івана Тиктора 1923—53. р.»; (Євг. Яворівський покинув учит. службу і був співробітником у видавництвах І. Тиктора у Львові; помер передчасно на еміграції в Америці в 1955. р. В. Й. П.!). На 9-ій сторінці цієї книжки читаємо:

«В дальшій своїй видавничій діяльності звертає Ів. Тиктор увагу на загрожену під національним оглядом Лемківщину. Наступ поляків на цю славу вітку нашого народу в останніх роках до другої світової війни був неперебираючий в засобах і — здавалося — рішальний в нашу некористь. Тоді І. Тиктор почиває видавати — від 1934. р. — перший суто-український часопис для Лемківщини п. н. «Наш Лемко». Його першим редактором був молодий студент — ентузіяст Петро Смерканич, з походження лемко. Яку велику і важну місію сповнив «Наш Лем-

ко» за кілька років, — знає і може оцінити лише той, хто жив між лемками і бачив, як вони горнулися до своєї газети. Зате польська влада нищила безпощадно «Нашого Лемка» частими конфіскаціями. Але видавець І. Тиктор не подавався, не вгинався, а вперто продовжував видавання. Тоді теж появилася у видавництві І. Тиктора перша книжечка в укр. мові для Лемківщини п. н. «Перша Лемківська Читанка», що її вміло і дбайливо зредагував Юліян Тарнович, що по Смерканичеві прийняв провід редакції «Нашого Лемка» і вів його з успіхом аж до вибуху війни в 1939. р.»

Видала також Лемківщина свого видавця книжок і ілюстрованих святочних листівок, а був ним редактор Григорій Гануляк з Синяви, повіт Сянік. Григорій Гануляк кінчив гімназію в Сяноці, відтак прийшов на студії до Львова; тут працював він в архіві Ставропігійського Інституту, редагував календарі цього ж Ставр. Інституту, що носили тоді традиційну ще назву «Временникъ», а опісля зорганізував своє власне видавництво «Русалка» у Львові; видавав він свої популярні Календарі для народу і календарики, різні «Єгипетські сонники», «Життя св. Геновефи», «Життя св. пустиножителя Онуфрія» і т. п. Але заслужився він найбільше тим, що видавав святочні колірові листівки під Різдво, Новий Рік і Великдень і спопуляризував галицьких малярів, а в першу чергу А. Манастирського і О. Куриласа. В якій масі розходилися ці листівки в краю, а книжечки в Америці, свідчить сам факт, що Гр. Гануляк доробився на них так, що в рр. 1930/31 побудував власний дім у Львові. Мав він великий збут своїх дешевих видавництв серед лемків на еміграції в Америці. (Учив я його сина в Академічній гімназії у Львові і стрічався з ним на святочних

сходинах «Міщанського Братства», в яким гуртувались українські міщани м. Львова, де він був членом, а мене запрошено — як міщанського сина.)

Політичні діячі, послы.

З Лемківщини вийшли також і політичні діячі, що брали свого часу визначну участь в галицькій політиці. Найвизначнішим з них був судовий радник Др Дамян Савчак, син дякоучителя з Нової Веси, повіт Новий Санч, що визначався бистротою ума, добрим знанням німецької мови і політичним темпераментом; був він українським націонал-демократичним послом до віденського парляменту, а його син Др Юлій Савчак, прокурисст «Красового Банку» у Львові, був в часі війни і по війні фінансовим референтом українського театру при «Українській Бесіді» у Львові. З цим високої товариської культури лемківським потомком — Дром Юл. Савчаком — співпрацював я у виділі львівської «Української Бесіди» в р.р. 1920—23., коли я був — за головства дир. гімн. Іллі Кокорудза — секретарем виділу «Бесіди», про що згадую в моїй «Ювілейній Історії Тов-а «Просвіта» з 1928. р., (котрої одначе не маю під рукою.) З Лемківщини походив перемиський адвокат Др Кирило Черлюнчакевич, якого австр. уряд засудив в 1914. р. враз з парохом Криниці о. Гавриїлом Гнатишаком та селянином з Криниці Николаєм Громяком за «зраду стану» на кару смерти через повішення, але в 1915. р. замінено їм кару смерти на доживотню вязницю, а опісля в 1918. р. звільнено їх з тюрми. (Судили, як відомо, у Відні галицьких «москофілів» разом з чеськими русофілами — з Др Карлом Крамаржем на чолі.) Цей Др К. Черлюнчакевич був по війні

правним дорадником перем. єпископа Кир Йосафата Коциловського та синдиком єпископських дібр.

До лемківських політичних діячів належало би теж зачислити заслуженого для Лемківщини діяча, хоч і не родовитого лемка, скарб. радника в Новім Санчі Василя Яворського, б. посла до австр. парламента, відзначеного на внесок Преосв. Й. Коциловського — за заслуги в церковній ділянці — в 1924. р. папським орденем „Pro Ecclesia et Pontifice“.

Також не можна промовчати посла з Лемківщини до австрійського парламента у Відні Володимира Куриловича, судового радника в Риманові, що був тоді експонентом «старорускої» політики на Лемківщині. По польсько-українській війні усунено його з судейської посади і тоді став він нотарем в Камінці Струмилувій, а потім у Львові. (Донька його була перед війною учителькою гри на фортеп'яні в Муз. Інституті ім. М. Лисенка у Львові, нині — замужня Чапельська — учительне на еміграції в Америці.)

У противенстві до тодішнього політичного курсу посла до австрійського парламента з сянїцької округи, судді Володимира Куриловича, започатковує на терені західньої Лемківщини судовий радник Петро Лінинський в Новім Санчі виразну українську національну політичну лінію — в порозумінні і по директивам «Народнього Комітету» у Львові, що стояв тоді під проводом керманича української парламентарної репрезентації у Відні — посла проф. Акад. гімназії Юліяна Романчука. Наочними успіхами праці судді П. Лінинського були: 1) вибір кандидата «Нар. Комітету» — українця — Василя Яворського послом до віденського парламента з Лемківщини, 2) оснування в 1901. р. укр. бурси для лемківської, в новосандецькій гімназії студіюючої молоді, в якій в першій уже році

існування знайшло 51 учнів дешево приміщення та 3) відкриття філії Т-ва «Просвіта» в Новім Санчі — з виразною ціллю протидіяти впливам численних на тім терені читалень «просвѣтительного Общества им. Михаила Качковского во Львовѣ». (Старша донька судді П. Лінинського, Марта, вийшла заміж за професора української гімназії Мих. Демчука в Перемишлі, де вона й до нині — як уломна вдовиця — серед матеріальних злиднів свого віку доживає, а молодша донька Марія, матуристка перем. гімназії з 1921. р., вийшла заміж за суддю Мирона Дубляницю (матуриста перем. гімназії з року 1911) і нині перебуває з мужем на еміграції в Америці.)

Правники.

Видала Лемківщина теж значне число визначних правників, як суддів, адвокатів, нотарів і адмін. урядовців, що попри свої урядові становиська займалися теж суспільними проблемами.

І так, ідучи хронологічно, то вже в першій десятилітті конституційного життя в Австрії висувається на публичну арену надрадник австрійського міністерства внутрішніх справ у Відні — Іван Константинович, син о. Михайла і Юліяни з Гойнацьких Конст., пароха в Крампній к. Жмигороду, пов. Ясло, який полишив по собі, як уже згадано, вправді нефахову, але історичну цінну працю «Описание иконъ по церквахъ русскихъ въ столичномъ градѣ Львовѣ», яку видав власним коштом 1853. р. у Львові. Умер він дня 26. 9. 1889. р. у Відні, де й лежить похований.

З Вільхівця, пов. Коросно, вийшов суддя Франц Левинський, що був суддею в Дуклі, а займався фі-

зикою і аеронавтикою. Полишив по собі цікаву працю з модерної аеронавтики п. н. «Воздухоплаваніє» — з 1895. р.

З Бонарівки над Вислоком походить суддя, опісля адвокат Др Василь Падох, теоретик права і професор права У.В.У., нині на еміграції в Америці.

З м. Сянока походить мїр. прав Володимир Бу-чацький, син учителя нар. школи, який вже від 1903. р., як студент прав, займався в м. Сяноці і в сяніць-кім повіті українськими політично-національними справами. Був він початково суддею в Станиславів-щині, опісля осів як адвокат в родиннім місті, де кер-мував українським громадсько-організаційним жит-тям, а в часі 2. світ. війни був за німців першим голо-вою Укр. Допомогового Комітету в Сяноці, з чого від-так зрезигнував. Нині перебуває адвокат Вол. Бучаць-кий на еміграції в Америці, де забирає прилюдний го-лос на різні громадські питання та пише «темпера-ментні» спомини з передвоєнної Лемківщини на шапльтах щоденника «Америка» та у вінніпегськім тижневику «Новий Шлях», хоч йому вже мабуть 75 літ від роду. Про нього буде ще частіше при різних нагодах мова.

З Чертежа, пов. Сянік, вийшов суддя Николай За-поточний, а зі Щавника, повіт Н. Санч, суддя Василь Милянч, брат згаданого вже повище о. Миколая Ми-лянча, син вїйта, якого „władza przełożona“ кинула на судейську посаду під Краків, до Вісніча, куди ко-лись з таких же зглядів перенесений був зі Самбора судовий «совітник» Михайло Качковський (1802—72), звісний жертводавець на освітні цілі і стипендії для студ. молоді, якого іменем названо основане в 1873. р. «просвѣтительное Общество» у Львові. Цей суддя В. Милянч помер там у молодім віці, а його жена про-

живала з донею в Перемишлі і з браку засобів до життя держала учнів нашої гімназії на станції та займалася шиттям білля. Харчами спомагав її о. Миколай Милянч з Мочар.

Із Посади Сянницької походив, з міщанської родини, шкіл. товариш еп. Йос. Коциловського, суддя Ісидор Худко, що був перед першою світовою війною суддею в Підкамени к. Бродів. В часі 1. світової війни дістався він, як австр. вояк, по упадку воєнної кріпости Перемишль в марті 1915. р. враз з цілою австр. залогою в російський полон, звідки щойно в 1921. р. пішки зі Сибіра вернувся до жінки в Підкамені. Президент львівської Апеляції Адольф Червінський надав йому місце повітового судді в Олеську, де й по спенсіонуванні осів на стало — у власнім домі — в 1936. р. Але коли в 1939. р. прийшли до Олеська большевики, увязнили його як «польського» суддю і посадили в тюрмі на Замку в Золочеві, де він до 6 місяців на вибух крові помер. Не залишили в спокою большевики також його хворої на ногу, старшої вже літами жінки, Людмили, доньки о. Олександра Глібовицького, кол. пароха в Накваші к. Підкаменя, і вивезли її на Казахстан, де призначили її в совхозі до годівлі свиней. Там вона до 3-ох літ померла серед найнегігієнічніших обставин. Вічна Їм Обоїм Пам'ять! Суддя Ісидор Худко визначався життєрадісним гумором, лагідним до-тепом і шляхотним характером. За студентських часів був він свого рода «галабурдником». Він то в 1899. р., одної карнавалової ночі, перебраний за комін'яра, в товаристві двох ще таких же студентів прав, пізніших суддів Григорія Глібовицького (в Старім Самборі) і Сильвестра Пеллеха (у Львові), насадив на лису голову колишнього ц. к. намісника Агенора графа Голуховського «нічний горщок», ще й з вухом — за-

мість циліндра — на пам'ятнику перед галицьким соймом! Маю на цю тему окреме оповідання, яке увійде до збірки новель: «Львів — на весело».

З Кінського, пов. Березів, походив суддя Василь Масляк, що був суддею в Нижанковичах, к. Перемишля, а за моїх часів перенесено його до повітового суду в Перемишлі.

В 1935. р. прийшов з Сянока чи Риманова до повітового суду в Перемишлі, лемко з походження, суддя А. Вшолек, котрого син Володимир Юліян був тоді відзначаючим учнем нашої гімназії, а жена його, священича доня з лемків, була діяльною членкинею шкіл. «Комітету Доживлювання Молоді»; сам суддя А. Вшолек (помер в 1955. р.) належав усе до контрольної комісії «Кружка Родичів» при нашій гімназії, якого вельми заслуженим головою за весь час мого побуту в Перемишлі був суддя Окружного Суду в Перемишлі радник Володимир Подлуський (живе по нині в Польщі), якого рід і по батькові і по мамі теж з Лемківщини виводиться.

В Сяноці був суддею згаданий уже нами при лемківських письменниках Др Франц Коковський, який по передчаснім спенсіонуванні отворив адвокатську канцелярію аж в Бережанах; його арештували польшевики в 1940. р. і він помер в тюрмі в Тернополі.

Були очевидно ще й інші судді — лемки, лиш не всі вони мені знані. Були й такі, що перенеслися по розвалі Австрії в 1918. р. на Закарпаття, де прийнято їх до служби як суддів чи нотарів. Один з таких суддів-«емігрантів» був моїм близьким знакомим, а саме Іван Карел, родом із Лосся, горлицького повіту, який, коли я прийшов до Перемишля, спрямував своїх братанків і сестрінків з польської горлицької гімназії до

нашої в Перемишлі, а я примістив їх в «Бурсі ім. св. Николая», яка стала виховним осередком для учнів-лемків.

Напів лемком почував себе суддя в Риманові, Емануїл Лужецький, що по мамі, яка була сестрою згаданого вже нами о. Олимпія Полянського, пароха в Юрівцях, був споріднений з усіма численними родинами Полянських на Лемківщині і в Перемишлі. В 1933. р. перенесено його з Риманова до суду в Перемишлі. Нині, на старості літ, перебуває суддя Емануїл Лужецький з жінкою Стефанією на еміграції в Америці (Дітройт) і пише **«Хроніку роду Полянських»** — на Лемківщині, Ліщині і в Турчанщині, яких розгалуження сягало до Перемишля і Львова. (Лист до мене з дня 23. III. 1956.).

Але одним з найвизначніших суддів українців, яких Галичина за Австрії видала, був нащадок старого священичого роду на Лемківщині, — член найвищого трибуналу Апеляційного Суду у Львові — Олександр Кміцикевич, абітурієнт першої в **українській** мові матури в ц. к. Академічній Гімназії у Львові в 1878. р.; по переході на емеритуру вів він свою адвокатську канцелярію у Львові, при вул. Пекарській. А що лемки все і всюди разом держалися, тож і він пішов слідами попередників й оженився з священичою донею з Лемківщини (Сянїччини), з дому Венява Зубрицькою. З його донькою Марією був жонатий перемиський адвокат д-р Микола Рибак, довголітній і заслужений член виділу «Кружка Родичів» при українській гімназії, який із сином д-ром Юрком, абітурієнтом нашої гімназії — річник матури 1939. р., перебуває тепер на еміграції в Америці (Філядельфія) і дає про себе знати влучними на громадські теми стат-

тями ¹³⁾, що їх поміщує в католицькому щоденнику «Америка», яку редагує перемишлянин — Євген Зибликевич, абітурієнт української гімназії — річник матури 1914. р.

А на закінчення цього розділу про суддів-лемків годиться ще згадати про визначного суддю-лемка в Америці, що вибився не лише на одно з перших місць серед сучасних американських суддів взагалі, але й здобув собі ім'я серед міжнародних правників-спеціалістів. А є ним суддя в стейті Індіана — п. Іван Гонас, про котрого американська демократична газета «Індіана Сентінель», ч. 10. з дня 14. І. 60, написала односторінкову статтю п. н. «Можливи й заступник президента!»

Суддя Іван Гонас роджений уже в Америці, але говорить правильно мовою своїх батьків-емігрантів, тобто лемківським діалектом, бере участь в українським життю еміграції, а на З'їзді «Українського Народного Союзу» в липні 1958. в Клівленді виголосив по лемківськи горячу патріотичну промову, взиваючи всіх лемків триматися разом!

Як суддя брав І. Гонас участь в 1954. р. як представник Америки на міжнародній нараді правників у Брукселі (Бельгія), що займалися проступками малолітніх, а в 1955. р. на такій же інтернаціональній конференції суддів у Женеві (Швейцарія) в справі зло-

¹³⁾ В щоденнику «Америка», з дати 26. січня 1927 р. ч. 17, помістив д-р Микола Рибак обширну і дуже прихильну рецензію на книжку Ст. Шаха, що появилася у Видавництві «Христ. Голос», Мюнхен 1956. п. н. «Пам'яті Перемиського Владика Кир Йосафата Коциловського», цього останнього єпископа-лемка, при чім докинув ще й свою сентиментальну тугу за втраченим Перемишлем. — Прим. Редакції «Хр. Г.»

чинности підростків. Оцінюючи правничі спосібности нашого земляка, вибрано його суддею найвищого Апеляційного Суду в стейті Індіана, а на зборах суддів вибрано п. Івана Гонаса головним суддею цього Суду. Осягнув отже суддя Іван Гонас найвище судейське становище в стейті Індіана, а дальшим кроком в його судейській кар'єрі — був би найвищий Федеративний Суд З.Д.П.А.

Суддя І. Гонас — тепер в силі віку і живе з жінкою і двома синами в Савт Бенд, Індіана. Бажаємо йому дальших успіхів. [Статтю про нього помістили «Лемківські Вісти», що виходять в Yonkers, за березень 1960, ч. 3 (21.).]

Лемківські адвокати та їх громадська праця.

Також і адвокатів своїх видала Лемківщина. До найстарших українських адвокатів Лемківщини належить — о скільки я орієнтуюся — Др Олександр Іскрицький, перший з Лемківщини член матірнього Товариства «Просвіта» у Львові — і то ще член-основник! Був це щирий народовець. Вів він свою адвокатську канцелярію в лемківській «столиці» — в Сяноці. Блище про його громад. працю нічого не знаю, а про його членство в «Просвіті» подаю на основі І. книги протоколів Гол. Виділу «Просвіти».

Перед 1. світовою війною визначною постаттю в правничім «світі» Лемківщини був адвокат Др Савюк, син пароха в Сянїччині, що був навіть заступником посла до австр. парламенту. Оба вони — батько і син — були підпорами «твердорускості» в Сянїччині; за них збудовано в Сяноці «Нар. Домъ» і кред. т-во «Бескидъ». По війні обняв по нім цю «спадщину» адвокат

Др Евген Шатинський, теж священничий син з Лемківщини; кінчив він перед 1. світ. війною правничі студії у Львові, був головою «студенческого общества «Другъ» у Львові, до якого колись належав теж Іван Франко. Вженився він з молодшою донькою редактора львів. «Галичанина» і «Русского Слова» Осипа Маркова. Але в Сяноці не відігравав Др Є. Шатинський по війні визначнішої ролі; був це чоловік високої особистої культури і спокійної вдачі. Помер перед 2. світовою війною, у відносно молодім віці, а жена його лишилася з дітьми в Сяноці, де й досі проживає. Лишився в Сяноці і досі там «меценасує» Др Андрій Мадея, що також причисляв себе до «твердої Руси», але до політики не мішався, тимбільше, що був з полькою вжений. До «твердоруского» Банку «Бескидъ» притулився був ще інший лемко-адвокат Др Перелом, а до руского «Народного Дому» старенький оборонець «рускости» — Давидович, що був емер. суддею. Були ці адвокати, як в Галичині говорили, — людьми «твердого начала».

Зате українськими патріотичними діячами були в Сяноці, попри згаданого вже між суддями мґра Володимира Бучацького, слідує перед 2. світовою війною меценаси: Д-р Володимир Константинович, старший син сяніцького пароха — о. дек. Еміліяна Конст., який був достойним репрезентантом свого старого, може й княжого ще, роду Константиновичів. Був це аристократ з роду і справжній меценас! Займався він земельними справами, переводив судові парцеляції земельної власности і то серед польських поміщиків, на чім дороблявся майна і причинився значно приватним капіталом до будови українського «Народнього Дому» в Сяноці. В 1926. р. їздив він до Америки, переїхав ЗДА і Канаду, навязав звязки з лем-

ківськими земляками, але по війні не хотів до Америки виїздити і лишився самотній на еміграції в Німеччині, де й помер 6. II. 1960. р. у Мюнхені, проживши літ 72. В. Й. П.!

Крім родовитих лемків вели в Сяноці ще два інші українці адвокатські канцелярії, що прийшли до Сянока зі сходу, а саме: Д-р Василь Блавацький і д-р Стефан Ванчицький.

Д-р Василь Блавацький, син дяка зі Сторонятина к. Куликова, «воспитанник» бурси Ставропігійського Інституту у Львові, матурував в 1908. р. в польській III. гімназії ім. Франц Йосифа I. у Львові, австр. офіцер, старшина УГА, відбув свою адвокатську практику в зах. Галичині, в місті Велічка за Тарновом. Там вженився він з жидівкою, що вихрестилася в нашому обряді, навчилася в Сяноці по українськи говорити і брала навіть активну участь в громадянським житті, а також в праці філії «Союзу Українок». Але в наслідок цієї женячки трагічно скінчилось життя д-ра Вас. Блавацького підчас війни — в часі переслідування жидів. Коли «Гестапо» дістало — через несовісний донос — вістку, що п. Блавацька є жидівського походження, а муж сховав її з дітьми поза Сяноком у знайомих, згинув за те від ворожої кулі в 1942. р., коли їхав відвідати жінку. Що далі сталося з п. Блавацькою і дітьми, мені не відомо.

Був це музикальний чоловік, диригент хору з покликання; організував він по читальнях «Просвіти» в Сяніччині сільські хори, уряджував повітові музикальні фестивалі, а коли його вибрано головою філії «Просвіти», обняв він керму всього освітнього життя в Сяніччині, що було тяжким завданням за Польщі.

Іншою ділянкою суспільної праці в повіті зайнявся адвокат д-р Стефан Ваньчицький, син учителя зі

Стрийщини; він зайнявся організацією українських кооператив в сяніцькім повіті і був головою «Рідної Школи» в Сяноці. Нині перебуває Др Ст. Ванчицький враз з донькою і з женою Оленою, з дому Мартинець, що є тіткою єпископа для укр. поселенців в Бразилії Кир Йосифа Мартинця і сестрою проф. Ігнатія Мартинця в Мюнхені, на еміграції в Австралії, а син їх Др Із'яслав, лікар-дентист, живе з родиною в Норвегії. Так розбіглася ціла родина по широкім світі . . .

В той спосіб розділили всі чотири українські адвокати в Сяноці цілу громадську, патріотичну, безплатну працю між собою; були це — ідеалісти!

До таких же ідеалістів зачислити треба ще двох інших адвокатів, що вийшли з лемківського села, а саме Дра Семена Возняка і Дра Юліяна Налісника.

Др Семен Возняк, селянський син з Чорнорік к. Корчина, — короснянського повіту, кінчив перед 1. світ. війною правничі студії у Львові, належав до общества «Другъ», війну перебув від серпня 1914. р. в австр. конц. таборі Талергофі, по війні відкрив він адвокатську канцелярію в своїм повітовім місті Коросні. Був це визначний правник, доробився скоро майна на нафтових процесах чужих фірм, але не обернув цих грошей на особистий люксус, чи на політичні, скоро проминаючі цілі.. Він хотів — ідучи слідами давніх лемківських патріотів — полишити по собі якийсь тривалий пам'ятник, що приносить загальну користь людям і хвалу Богові. Тому побудував він у своєму родинному селі Чорноріках муровану церкву, до якої опісля, в 1933. р., замовив ще особисто на Гуцульщині, — в гуцульськім стилі різьблений — іконостас, чим відрізняв чорноріцьку церкву від усіх інших церков на Лемківщині. Належав

він вправді до давнього типу старолемківських патріотів, але не попірав політичного курсу часопису «Лемко», за яким стояв його товариш по фаху Др Орест Гнатшак, адвокат з Мушини, про що буде мова окремо пізніше.

В містечку Дукля над річкою Яселка, парохія Тилява, де в 1926—1927. рр. почалася голосна акція переходу на православіє, був від 1931. р. адвокатом Др Юліян Налісник, селянський син із Красної, пов. Коросно, вихованок львівської Акад. гімназії, куди прийшов в 1909. р. до VI. кл. із польської гімназії і «русской Бурсы» в Новім Санчі. В часі першої світової війни служив він при У.С.С., потім брав участь у наступі С. С. на Київ проти большевиків під проводом полк. Е. Коновальця. Був він теж в дипломатичній службі У.Н.Р. при болгарським уряді в Софії в 1918. р., а по війні, по закінченні юридичних студій у Кракові, осів в 1931 р. на Лемківщині в Дуклі¹⁴). В цім маленькім містечку мав він змогу ввійти безпосередньо в контакт

¹⁴) З історією цього лемківського містечка Дукля зв'язана є неясна (по крайній мірі мені особисто неясна!) дієва роля благословенного Івана з Дуклі в часі облоги в 1648. р. гетьманом Богданом Хмельницьким Львова, — мабуть на відтинку оборонних мурів міста біля монастиря о. о. Бернардинів. Перед монастирським костелом о. о. Бернардинів, на Бернардинській площі, стояв перед війною на високім цоколі кам'яний пам'ятник подобици благ. Івана з Дуклі з авреолею довкруги голови, а на цоколі був на бляшаній таблиці золотий напис: «Włogosławiony Jan z Dukli ocalał Lwów od ordy tatarskiej i dziczy kozackiej w 1648. r.» (Гляди про це мій спомин: «Львів — місто моєї молодости», часть I., Мюнхен 1955, стор. 205).

Цей благословенний чи святий Іван з Дуклі мав бути лемком з роду, українцем і греко-католиком. Яке отже його с відношення до латинського обряду і до польської національної приналежності? Не знаю.

з укр. населенням і розпочати серед нього українську усвідомлюючу роботу, через що довелось йому нераз попадати в конфлікт з «поліцією паньствовою», яка його з вибухом 2. світової війни арештувала і хотіла вивести до конц. табору в Березі Картузькій, але не встигла, бо Польща під ударом німецької армії до тижня заломилася. Нині перебуває Др Юл. Налісник на еміграції в Америці і як досвідчений громадянин очолює «Організацію Оборони Лемківщини», про що буде мова обширніше пізніше.

[В с т а в к а : Коли склад книжки був уже готовий, надійшла з Америки сумна вістка, що в Нью Йорку помер несподівано дня 22. квітня 1960. р. Др Юліян На-

У львівським «Ділі» з дати дня 9. (нового стилю 21.) січня 1889. р., ч. 6., у примітці до фейлетону пера криптонімого автора «В. з Сянока» п. н. «Згадки з семинарського життя» читаємо про цього Івана з Дуклі дослівно таке:

«Св. Іван з Дуклі походив із села руского Терстяна (Лемки вимовляють Трстяна), при шляху ведучим з Угор до Дуклі, і провадив жите пустинне в горі Цегові... Св. Ян з Дуклі мав походити з роду руского, для того то в день празничний Св. Яна в костелі Бернардинів в Дуклі від найдавніших часів завсігди правилося руске богослужене. В новіших часах стали рускі священники відтягатися, і той звичай мав перестати. Також і пустинник, о котрім згадує автор, був Русин і завсігди в церкві причащався.»

Львівський катол. тижневик «Мега» з дня 30. липня 1933. р. у статті п. н. «Бл. Іван з Дуклі», що повторив повище наведену замітку з «Діла», додав від себе таку ще завагу:

«Ми навмисне зацитували цю стареньку замітку з «Діла», щоби показати, як гине, пропадає поволі серед нас пам'ять про наших таки, українських великих людей, — а як їх гльорифікують, і вкінці вповні собі присвоюють чужі. Історія з бл. Іваном — це одна з численних на нашому ґрунті історій»... — С. III.

лисник на 70. р. життя. Похорон відбувся дня 24. IV., а над могилою попрощали Покійника щирими словами жалю: адвокат Др Степан Ріпецький від товаришів зброї — Укр. Січових Стрільців, адвокат Др Богдан Дзерович від «Тов-а Українських Правників», а редактор Степан Женецький від виділу «Організації Оборони Лемківщини», яку Покійний від 1957. р. очолював. Некрольоґ і промову Ст. Женецького подали «Лемківські Вісті» за травень 1960. р. ч. 5 (23).

Зналися ми з бл. п. Дром Юл. Налисником ще зі шкiл. часiв в Академiчнiй гiмназiї i стояли зi собою у листовнiй переписцi. Але на могого останнього листа з дати 13. IV. 60. не дiстав я вже вiдповiди...

Некрольоґ мого пера помiстив «Хр. Голос» з дня 5. VI. 1960. ч. 23 (594) п. н. «Помершi живуть у споминi живих».]

По інших містах і містечках Лемківщини, де були повітові суди, поотвирали перед 2. світовою війною інші українські адвокати свої канцелярії, які вели при тім у своїм обсягу суспільну і політичну працю. І так в Риманові отворив був канцелярію молодий адвокат Др Хомицький, що у вересні 1939. р. вивісив власноручно, коли до міста зближалися німецькі війська, український національний прапор на магістраті, за що згинув як один з перших з рук польської боївки на початку 1944. р. В містечку Буківсько вів канцелярію адвокат Жук. У Жмигороді, пов. Ясло, парохія Перегримка*), був український адвокат Др Петрук, а в Горлицях вів від 1932. р. адвокатську канце-

*) Цікаво буде для Читачів при тій нагоді довідатися, що з Перегримки походила поміщицька донька Марина Мнішек, що засіла в 1605 р. на царськiм престолі в Кремлі, як жена звісного в рос. історії царя Димитрія-«Самозванця». І вона то прислала тоді з Москви два фелони

лярію перемишляк Др Роман Борисевич, син о. Андрія Борисевича, пароха в Дрогоєві коло Перемишля за Сяном, бувший вихованок перем. гімназії — річник матури 1911. р.; служив він від 1914—1918. р. при австрійській армії, а в 1918—19. р. був поручником УГА, що з групою ген. Кравса перейшов на Чехословаччину. В 1939. р. був польською поліцією в Горлицях арештований і вивезений до конц. табору в Березі Картузькій. Як адвокат заступав він з доручення Преосв. Кир Йосафата Коциловського до 1935. року всі справи греко-кат. церкви перед польськими судами на Лемківщині. Тепер живе він з родиною на еміграції в Чикаго; перед війною держав він звязок з перемиською гімназією, де його син Стефан ходив за моїх часів до школи. В Горлицях провадив також адвокатську канцелярію ем. суддя Менцінський, старий лемко з роду, а в Новім Санчі Др Кустин.

В Мушині над Попрадом, в «централі» нового політичного курсу польської політики с у п р о т и Л е м к і в щ и н и і ворожої супроти перемиського владики Кир Йосафата, вів адвокатську канцелярію, хоч мешкав в Крилиці, лідер «партії» Др Орест Гнатишак, син б. пароха Крилиці о. Гавриїла Гнатишака. Цей то Др Ор. Гнатишак, шкільний товариш з сандецької гімназії тодішнього польського міністра внутрішніх справ Бронислава Перацького і сандецького повітового старости Лаха, заініціював акцію відокремлення Лемківщини від перемиського владицтва і виелімінування її з пе-

як дарунок Кремля для церкви в Перегримці, де вони переховувалися аж до 1914 р. Були вони виставлені на виставці церковного мистецтва у Львові в 1888 р. в Ставропігійському Інституті, зорганізованій з нагоди 900-ліття «приняття віри Християнської на Русі». С. Ш.

ремиської єпархії взагалі та створення з неї окремої адміністративної одиниці під окремим лемківським екзархом. Про цю справу, як і про т. зв. «Лемківський Буквар» буде обширна згадка понище. А тут не від речі буде додати, що цей Др Орест Гнатишак, який у Львові студював право і тут зі старшою донькою згаданого вже львівського редактора «Галичанина» Осипа Маркова одружився, коли був ще конціпієнтом у адвоката Дра Кирила Черлюнчакевича в Перемишлі, почував себе вправді «твердо-русином», але в політиці не уділявся; а що Др К. Черлюнчакевич був тоді єпископським синдиком, то Др Ор. Гнатишак заступав перед Окружним Судом в Перемишлі нераз справи перем. єпископської консисторії; при тім ходив він що неділі на «дванадцятку» з женою і зі сином до катедральної церкви, сина свого посилав до укр. гімназії, був членом «Бурси ім. св. Николая» та вдержував навіть особистий товариський звязок з тодішнім директором української гімназії Михайлом Грицаком. «Зміна» в нім наступила щойно з приїздом на Лемківщину і то мабуть за шептом тодішнього міністра Бронислава Перацького, який відновив старий плян польської історичної політики на „zniszczenie Rusi!“, а Др Ор. Гнатишак дався в своїм засліпленні втягнути.

В Мушині, де був маленький повітовий суд, вів свою канцелярію також другий «твердоруский» адвокат Др Ярослав Качмарчик, син б. пароха з Білцарової, якого в 1919. р. польський уряд арештував і в 1921. р., як уже сказано, оскаржив о «зраду стану» перед окружним судом в Н. Санчі — по ліквідації т. зв. «Лемківської Республіки», що її по розвалі Австрії в листопаді 1918. р. Др Я. Качмарчик, Др Андрій Гагатко, Василь Колдра і тов. зорганізували. Боронив Дра Я. Качмарчика львів. адвокат Др Лев Ганкевич, то-

дішній лідер укр. соц. демократичної партії в Галичині, про що зложив він судове звітження в соц. дем. щоденнику «Вперед»; суд звільнив завдяки добрій обороні підсудних від вини і кари. Чи Др Я. Качмарчик піддержував «сепаратистичний» напрям Дра О. Гнатишака, я в тому не зорієнтований. Але сестра Дра Яр. Качмарчика, п. Олена Мохнацька, вдова по парохіві, що його в серпні 1914. р. мадяри під Перемишлєм дослівно шаблями зарубали, яка жила з 5 дітьми в Перемишлі — на Засянню —, впевняла мене, що ні. Енергійна п. Ол. Мохнацька, що всюди по лемківськи говорила, приходила зчаста до дирекції гімназії, бо мала ще наймолодшого сина Миколу в нашій гімназії — річник матури 1938. р., а її старшого сина Мирослава, мгра філософії, прийняв я до нашої гімназії на 2-літню безплатну педаг. практику — під проводом проф. Теодора Поліхи (математик-фізик). Найстарший її син Др прав Ярослав Мохнацький, був адвокатським конціпентом у адвоката Дра Кирила Черлюнчакевича, який виступав проти політичної лінії Дра Гнатишака.

Також і старий стрий цих молодих перемиських Мохнацьких, о. крил. Володимир Мохнацький, член епархіяльної маєткової ради Апост. Адміністрації Лемківщини, парох в Тиличи і вислужений мушинський декан, виступав проти «лінії» Дра Ор. Гнатишака.

Під кінець приходиться тут сказати, що сумна судьба стрінула Дра Ор. Гнатишака і його родину, коли в осени 1939. р. Польща розпалася; але над цим треба спустити заслону забуття.

В останніх роках перед війною отворив в Мушині ще 3-ий лемківський адвокат канцелярію, а саме священичий син — Др Стефан Хил'як, але цей причисляв

себе до національно свідомих українців і послідовно поборював акцію Дра Гнатишака і «Буквар» Трохановського¹⁵⁾

Але був у Мушині ще один адвокат, який не вів там вправді адвокатської канцелярії, бо був уже старий і недужий, а приїздив лише в літних сезонах, переважно від червня до жовтня, сюди, де мешкав у віллі своєї жінки Олександри з Джулинських, про котру буде ще мова на іншому місці. Був це Др Семен Булик, священичий син з Бараніх Перетік коло Сокаля, де він отворив в 1927. р. свою адв. канцелярію, яка одначе не йшла. Цей Др Семен Булик признавав себе «твердорусом» і був в 1915. р. враз з о. Гавр. Гнатишаком, Дром Кир. Черлюнчакевичем і товаришами засуджений за «гохферрат» на кару смерти через повішення, але опісля помилований і цісарем Карлом II. в 1918. р. звільнений. Втішався він авторитетом серед старих лемківських «твердоруских» патріотів, що були ще упертими визнавцями утопічної ідеології — національної єдності українців з білорусами й москалями під спільною назвою:
Русь!

І як Др Булик — виходячи зі своїх політичних засад — противний був українському «сепаратизмові», так за зраду супроти «русскої ідеї» уважав він «Лемківський Буквар» М. Трохановського і

¹⁵⁾ Народний учитель з Білцаревої Методій Трохановський, що держав спільну політичну лінію з д-р Ор. Гнатишаком, підпірав редакцію «Лемка» і неначе в нагороду став учителем учит. семінарії в Н. Санчі, уложив для вжитку народніх шкіл на Лемківщині так зв. «Лемківський Буквар» в «діялекті», чим «усамостійнював» лемківський діалект і підносив його практично до рівня нової самостійної словянської мови і відривав навчання дітей в школі від спільної української мови, якої там

поборював усіх його прихильників. Він твердив, що «Русь потребує єдності, а не розбиття; а «Лемківський Буквар» — це вода на польський млин»; поляків не любив, а большевиків ненавидів.

Натомість покинули Лемківщину слідуючі адвокати: Др Стефан Ардан, родом з Полян «Мисцовських» коло Дуклі, що перенісся на «доли» й отворив свою канцелярію в Любачеві, а перед ним старший адвокат Др Іван Черлюнчакевич, син о. Мирона Черлюнчакевича, з новосандецького повіту, що вів свою адвокатську канцелярію на Поділлі — в Скалаті над Збручем. В моїм родиннім місточку Куликові коло Львова відкрив в 1924. р. свою адвокатську канцелярію' потомок давнього священичого роду з Лемківщини Др Захар Копистянський, (молодший брат історика Дра Адріяна Копистянського, проф. Акад. гімназії у Львові), а Др Нестор Прислопський, син о. Романа Прислопського, останнього пароха в Жегестові над Попрадом, відкрив по 1. війні свою адвокатську канцелярію аж на другім кінці Галичини — над Черемошем, у Жаб'ю на Гуцульщині і там його в часі 2. світової війни — на донос противників — «Гестапо» за переховування жаб'ївських жидів арештувало і для постраха (!) другим ростріляло!

З лемківської священичої родини походив знаний по 1-ій світовій війні з політичних процесів у Львові

досі вчили. Дивуватися треба, як далеко політичне за-
сліплення запровадити може! І неначе для іронії випадає
тут навести слова його діда чи стричного діда — дяко-
учителя Семена Трохановського з Білцареви, лемків-
ського посла до гал. сойму в 1880. рр., який обороняючи
народне шкільництво з «рускою» мовою навчання на Лем-
ківщині сказав: «Наша Лемковская Русь есть мала, але
вона є частиною великої Галицької Русі!» А що думав
непочетний потомок Методій по 50—60 роках? С. Ш.

адвокат-філософ Др Маріян Глушкевич, містоголова «Т-ва Русько-Українських Правників» у Львові, ур. 1878. р., помер 1935. р. у Львові. Був це успішний оборонець молодих українських націоналістів, оскаржуваних перед польським судом о «зраду стану», о політичні вбивства, о політичні напади на поштові амбулянси з грішми і т. п. «злочини». Перед 1. світовою війною був Др М. Глушкевич суддею в Золочеві, але по 10 літах судейської служби дався спенсіонувати, мабуть з політичних зглядів і перейшов на адвокатуру. Належав він до передвоєнної «твердорускої партії», але політикою не займався; був він з величником письменника Миколи Гоголя на галицькім ґрунті, а його героєм був Гоголів невмірущий «Тарас Бульба». Де батько Дра М. Глушкевича, о. Теофіль Глушкевич, був парохом — в Сяніччині, чи Ліщині, не знаю, але дідо його, о. Іван Глушкевич, був в роках від 1829—1870. р. парохом в селі Вороблик Королівський, повіт Коросно, де вславився був тим, що вів у своїй парохії при церкві приватну нар. школу, сам учив дітей церковного «пінія», вів сільський хор і заложив, мабуть, першу на Лемківщині взагалі, шкільку садівництва, при приходськім домі, з якої щепи продавалося до всіх приходських і селянських садів в цілій околиці. (Цю народню школу у Вороблику заложив ще попередник о. Івана Глушкевича — о. Дмитро Мохнацький (1796—1829.) около 1800. року, в якій учив він дітей читання богослужебних книг і писання кирилицею, а підлягала вона надзорови сяніцького декана — згідно з постановами «Валявського Синоду» і з зарядженням перемиського єпископа Максима Рила з дати дня 5. VI. 1789. р.

До лемків причислявся також, хоч в Добромильщині вродився і лемківського діалекту вже не знав,

найстарший син останнього перед 2. світовою війною пароха в Криниці, о. радн. Євгена Хиляка, жовківський адвокат Др Олександр Хиляк. Отворив він свою адвок. канцелярію в Жовкві, бо там до гімназії ходив, а його батько, родовитий лемко, був у Мервичах к. Куликова 28 літ парохом. І хоч він разом з батьком належав до традиційних серед родини Хиляків «твердорусинів», то коли в 1939. р. прийшли до Жовкви большевики, замкнули його як одного з перших до тюрми, перевезли відтак до «Бригідок» до Львова, а тут при поспішнім відвороті в червні 1941. р. замордували його на в'язничнім подвір'ю разом з іншими ув'язненими українськими націоналістами. Труп Др Ол. Хиляка, як оповідали, знайшла жінка дня 28. VI. біля змаскрованого тіла Юрка Шухевича, брата команданта УПА — Романа Шухевича. Трагічний це збіг обставин і дивний хід судьби!

Але твердив у своїх промовах до свого індійського, кастами розбитого, релігійними сектами роздробленого, політично поневоленого народу великий учитель і політичний провідник, (дня 30. січня 1948. р. фанатиком з противної секти замордований), Могандас Ганді: «Ще жаден край не вибився на свободу, що не перейшов через очищуючий вогонь терпіння; життя виринає із смерті!» *)

З Павлокоми на Лемківщині вийшов інж. Андрій Мудрик, організатор і директор укр. молочної централі «Маслосоюз» у Львові (б. учень перемиської гімн. — річник матури 1918. р.), а нач. дир. українсько асекураційного товариства «Карпатія» у Львові — Др прав

*) Гляди книжку: „So spricht Gandhi“, herausgegeben von Fritz Werle, bearbeitet von Dr F. Kraus, München 1954, на стор. 90. С. III.

Іван Гижа, вийшов з Висови, грибівського повіту; оба ці директори були боевиками-старшинами УГА в 1918/19. рр., а свої університетські студії завершили по програній польсько-українській війні щойно на еміграції в Чехословаччині.

Лікарі.

З поміж лікарів-лемків умію вичислити лиш кількох, а саме: В Криниці були: старший уже Др Тиханський — окуліст, родом з села Милик над Попрадом, що був головою «Політичної Лемківської Головної Ради» в листопаді 1918. р., за що попав під польський суд з Дром Яр. Качмарчиком в Н. Санчі та молодший Др Михайло Савчак, син нар. учителя в Криниці-село, інтерніст; оба вони кінчили медицину в Кракові. В Сяноці був давніше патріотичний лікар Др Олександр Криницький, а в Лютовищах Др Володимир Гукевич, син пароха, який кінчив медицину перед першою світовою війною на львівським університеті. Чи в Горлицях, Коросні, або Жмигороді був який лікар-українець, мені не відомо. У Висовій, грибівського повіту, осів молодий лікар Др Гижа, уроженець місцевий, який популяризував в укр. і польській пресі Висову, як о д и н о к и й в Польщі високовартісний а р с е н и к о в и й живець („zdrój“), чим причинився вельми до розросту цього живця. З села Ванівка, пов. Коросно, вийшов на цілу околицю славний лікар Др Прислопський, що ординував у сусідньому містечку Корчин, віддалений 12 км від Коросна. Походив з Лемківщини лікар Др Ганьківський, син учителя, — (не тямлю вже місцевости уродження) який осів, як зять укр. сенаторки Олени Кисілевської, в Коломії.

(Олена Кисілевська приїздила на вакації до Жегестова — на «Логату». В літі 1935. р. були ми там рівночасно на феріях.) Де отворив був лікарську практику Др Олег Хил'як, наймолодший син криницького пароха о. Євгена Хил'яка, не пригадую собі. Нині перебуває він на еміграції в Америці.

Але зате згадаю коротко про одного лікаря-лемка з ХІХ. ст., якого життєпис є для прив'язаних до своєї землі лемків характеристичний. З Межиброду (деякі пишуть «Межиброддя»), сянiцького повіту, походив лікар Др Олексій Вайцович. Уродився він в Межиброді 1825. р., ходив до гімназії в Перемишлі, медицину студіював у Кракові, там попав в часі польського повстання проти Росії в 1863. р. до польських повстанців та дістався як повстанець в російський полон. З полону одначе якось «вилабудався», остався в Росії і був там лікарем, при чім з літами доробився майна. Але на старості літ затужив він, як той мітичний Одиссей, по довгій блуканині «за димом рідних сторін» і повернувся до рідного села, щоби тут зложити свої втомлені бурхливим життям кости. А за заощаджені гроші, які з собою привіз, побудував він у Межиброді власним коштом церкву, приходський дім і школу. Помер він у Межиброді в 1901. р., в 76 р. життя.

До лемківських лікарів можна — бодай частинно — зачислити звісного перед 2. світовою війною львівського лікаря, спеціаліста від горляних, дихавичних і грудних недуг, Дра Маркіяна Дзеровича, що вів свою лікарську практику в літніх сезонах у лемківським цілющим живці — Щавниця над Дунайцем, де здобув він собі численну клієнтелю з цілої майже Польщі. Українці, що сюди на лікування приїздили,

скупчувалися коло свого усміхненого «пана консиляра». Блище про Дра М. Дзеровича та про його жену — Др хемії Дарію з Вітошинських Дзеровичеву, про гурток українських лікованців з 1936. р., де між іншими був також і тодішній віцемаршалок польського союму ред. Василь Мудрий, про нашу спільну прогульку на вершок „Trzy Kogony“ в П'єнінах над Дунайцем, з якої мені й досі фотознімка залишилася, про наш романтичний, хоч ризиковно небезпечний переїзд звинними «дарабами» під вмілою кермою гуральських «флісаків» по спадистім переломі рвучого Дунайця з полудневої сторони скалистих П'єнін до Щавниці, буде мова в II. части цього спомину. Нині живе Др Мар. Дзерович на еміграції у Відні, де веде дальше лікарську практику.

Цей перелім Дунайця в П'єнінах є остаточною природною й етнографічною границею між найдалше на захід висуненими українськими лемками, а польськими «гураллями». Але о. Др Юліян Никорович згадує в «Шематизмі» перем. дієцезії за рік 1879., що ще й за його часів показували в Коростенку коло Нового Торгу (під Татрами) місце, де стояла перед століттями «руска церков», а в Щавниці, по західній стороні Дунайця, ще й до тепер звуть одну сіножать «Поповою», а другу «Дяковою». (Гляди «Шематизм Лемківської Адміністрації» з 1936. р., стор. 113.)

Військовики і «Лемківська Республіка» в листопаді 1918. р.

Також у військовій ділянці мала Лемківщина своїх представників; не будемо тут, очевидно, згадувати про легендарного на Лемківщині ватажка Яносіка, що ві-

дограв з кінцем XVIII. ст. у Лемківських горах і на полудневім збоччі Карпатських гір у «Срібній Землі» та на Словаччині аж по Левочу подібну ролю як на Гуцульщині Довбуш, але про справжніх вояків.

Якщо б брати згадку про лемківських військовиків в історичному перекрою, то зачати належало б від важної в житті західної вітки українського народу історичної події за давньої Польщі, а саме від визвольних в XVII. стол. воєн за великого запорожського гетьмана Богдана Хмельницького (1593—1657.), що, як знаємо, замолоду в езуїтській колегії в Ярославі над Сяном вчився. Коли в 1648. р. рушив Богдан Хмельницький походом на Львів, то його полковник Копистинський, шляхтич гербу Леліва з Копистна під Перемишлем, звідки, як уже сказано, також знаний противник церковної Унії перемиський владика Михайло Копистинський (1591—1610) свій рід виводить і в Копистні під церквою до нині спочиває, підступив з своїм полком і артилерією під Перемишль і, занявши Вовче і Перекопану, приступив до облоги міста та замкнув його з усіх сторін. Але міста не здобув, бо на відсіч прийшла на поміч через Журавицю польська «надворна» армія під командою Кароля Корнякта, спольщеного вже потомка багатого львівського православного купця Константина Корнякта, ктитора і фундатора величавої ренесансової вежі-дзвіниці при Волоській Церкві (1572) у Львові ¹⁶).

¹⁶) Про грецьке походження торговця вином у Львові Константина Корнякта, що вибудував своїм коштом величаву дзвіницю при Волоській Церкві, наведу нотатку із «Сводної Літописи» о. крил. Антонія Петрушевича:

«Константинъ Корняктъ (Корнеади), изъ острова Кандіи, (Кандія — Крета) мытник русскихъ земель, былъ создателемъ колокольни Львовской Успенской церкви.

Тоді полк. Копистинський відступив від облоги Перемишля. А що головна квартира полк. Копистинського була на Вовчу, то вовчани і церква вовчанська потерпіли болуче від цього Кароля Корнякта. В тім часі кінні зағони полк. Копистинського, що кінчив Ставропiгiйську школу у Львові, оперували також на цілім підгір'ю в Сяніччині і на Лемківщині взагалі, а лемківські пропагандисти Хмельницького увійшли навіть в контакт з ватажком польських селянських повстанців, що підняли революцію проти поміщиків-панів — з Косткою Наперським на чолі, який оперував серед польського населення між Сяном а Дунайцем і мав контакт через Копистинського з козацьким революційним рухом.

Із ліської чи сяніцької землі походив шляхтич Куницький, отаман козацьких кінних зағонів із галицького шляхетського підгір'я із Лемківщини, що брали участь за особистою спонукою Папи Римського Інокентія XI. під проводом польського короля Яна

Его портретъ находится въ сей церкви на западной стѣнѣ, а при хорахъ умѣщены портреты его сына и внука въ природной величинѣ. Уже въ 1566 году король Сигизмундъ Августъ грамотою, изд. въ Книшинѣ 25 Марта, соизволилъ К. Корнякту, приѣхавшему изъ Каңди, продавати вино, который потомъ взялъ въ откупъ мыта русскихъ земель. Впослѣдствіи и змѣнилъ сынъ его греческій обрядъ; въ 1598 году былъ уже властелиномъ селъ Однова и Куликова. Еще въ 1604 году находился въ живыхъ К. Корняктъ и стоялъ въ тяжбѣ съ Августомъ княземъ Острожскимъ». *Akta Grodz. Lwów 1884. X. 89—184.* «Сводная Галицко-русская Лѣтопись съ 1600 по 1700 годъ», составилъ А. С. Петрушевичъ, Львовъ 1874. стор. 5). Про портрет Конст. Корнякта у Волоській церкві, що висів ще до 1914 р. на стіні у природній величині, — згадую у моїм спомині: «Львів — місто моєї молодости», ч. I. Мюнхен 1955, стор. 84. С. III.

III. Собеського у відсічі Відня проти турків в 1683. р. А як х о р о б р о списалися ці галицькі полки під командою отамана Куницького під Віднем, свідчить звітження тодішнього Апост. Нунція в Польщі, який звітує з Кракова до Риму письмом з дати 13. 2. 1684. р. між иншим ось як: «Козаки це немов розбурхане неспокійне море, що кидається з прибою і відбою то в одну, то в другу сторону; вони є завжди в стані віддати найкращу прислугу християнству». (Цитую за «Христ. Голосом» чч. 44—45. 1958. р. — на основі найновішої публікації ватиканського органу „Osservatore Romano“, де подано нові джерела до історії України того часу.)

За весь час 146-літньої приналежности Галичини до Австрії — мали українці, о скільки мені відомо, двох генералів при австрійській армії — греко-католицького обряду, а були ними священничі сини: фельдмаршал-лейтнант Федорович¹⁷⁾, з часів славного і побідоносного австр. фельдмаршала Йосифа Радецького і генерал-майор Вітошинський, командант дивізії X. (львівського) корпусу в часі 1. світової війни, що вславилася в боях в Карпатах коло Ужока в 1915. р. Про фельдмаршала Федоровича (імени його не знаю) не знайшов я в українських статтях на військові теми, чи в споминах давніх галицьких діячів, ніякої згадки. Щойно в Перемишлі в 1935. р. звернув мені на цю постать увагу старенький крилошанин перемиської капітули о. мітрат Михайло Мриц, що був, до

¹⁷⁾ Зятем цього фельдмаршала-лейтенанта Федоровича був перемиський крилошанин о. Григорій Шашкевич, а син о. Григорія Шашкевича — Михайло, правник по фаху, був старостою в Переворську, але скоро помер (†1889). З його донькою оженився згаданий уже нами повище перемиський адвокат Др. Кирило Черлюнчакевич, син о.

речі говорячи, невичерпаною керницею відомостей про перемиську минувшину; при чім додав він, що фельдмаршал Федорович походив зі старого лемківського роду і, що з його донькою вженений був перемиський крилошанин о. Григорій Шашкевич, провідник галицької політичної думки 60-их рр. по смерті митрополита Григорія Яхимовича († 1863. р.) і посол до австрійського парламенту; притім зазначив, що п. Черлунчакевичева є правнучкою фельдмаршала. А яким впливом втішався тоді цей перемиський посол і архипресвітер о. Гр. Шашкевич, як зять ц. к. фельдмаршала, в молодого цісаря Франц Йосифа I., свідчить слідуючий факт, про який оповідав мені о. мітрат М. Мриц: В 1861. викінчено заліз. шлях з Відня до Львова. Тоді приїхав, їдучи до Львова, цісар до Перемишля. На новозбудованім заліз. дворці привитали цісаря оба катол. єпископи зі своїми капітулами, командант військової залоги, представники політично-адміністративної влади, жидівського кагалу та магістрату; а цісар, привитавшись офіційально з усіма присутніми, взяв о. Гр. Шашкевича за під руку і проходжувався

Мирона Черлунчакевича, з новосандецького повіту; в родиннім альбомі п. п. Черлунчакевичів переховувалася фотознімка прадіда пані Черлунчакевичевої, в уніформі фельдмаршала з «перопушами», але зроблена не з живої особи, а з колірового портрету, — кисти якогось віденського мистця.

Про священничу родину лемківських Федоровичів згадується в історії Лемківщини в 1680 р. у зв'язку з розбіркою поляками церкви в Тиличи коло Мушини, за уніятського місцевого пароха о. Івана Федоровича.

Родини фельдм. Федоровича не слід змішувати з поміщицькою родиною Федоровичів, до якої належали добра на Подільщині — з ключем у Вікні, звідки вийшов член австр. «палати панів» Володислав Федорович, третій голова Т-ва «Просвіта» у Львові (1873—1876). С. Ш.

з ним довго й остентативно по вистеленім червоним хідником пероні, а всі ждали, дивувались і завидували. Але тоді ще цісар Франц Йосиф І. доцінював вірнопідданчість галицьких «тирольців сходу» з 1848. року! . . .

Генерал Вітошинський Йосиф Михайло (1857—1931), з лемківської галузи Вітошинських, командант 130. австр. бригади у львів. корпусі ген. П. Гофманна, до якої належав також один курінь У.С.С., служив в У.Г.А. на Україні в «Чоти́рокутнику смерти» до 1920. р. По війні, від року 1923. працював він у львівськiм по-австрійськiм військовiм архiвi, що примiщався в будинку за костелом о.о. Домініканів при вул. Підвале. Виставляв він посвідки відбутої в австр. армії військової служби (при яким полку і коли хто служив, які відзнаки військові здобув, яку «шаржу» хто мав і т.п.), а виставляв їх в той спосіб, що він, б. генерал, за даними інформаціями шукав, а його шеф, сержант легіоніст (інвалід без ока) посвідку підписував. Директором цього архіву був професор Єржи Дунін Вонсовіч, учитель історії в ІІ гімназії.

Із священничої родини із Святкової Великої коло Жмигорода, повіт Ясло, вийшов у 1. світовій війні хрестами хоробрости відзначений активний полковник австр. армії Іван Пухир, що по війні не вернувся до краю і жив в Грацу, в Сирії.

З лемківського великого села Красна, пов. Коросно, вийшов звісний в часі 1. світової війни на східнім фронті отаман Українських Січових Стрільців при австрійській армії — Омелян Лесняк. (В. Дзіковський, воєнний дописувач Центральної Управи У.С.С. у своїм «Начерку стрілецьких боїв над річками Ценівкою і Золотою Липою в літі й осени 1916. р.» п. н. «Бої коло Потутор», подає його призвище: «Лисняк».

Був він тоді курінним У.С.С. Відень 1917 накладом «Централі У.С.С. у Відні. На стор. 17. його фотознімка в ранзі австр. майора.)

Походив із цьогож села славний і хоробрий сотник Української Галицької Армії Петро Газдайка. А при цій нагоді занотувати хочу ніде досі не зазначений факт, що уроженець тоїж Красноі, проф. Др Іван Зілинський, що як резервовий австрійський лейтнант піхоти попав з перемиської кріпости в березні 1915. р. в російський полон, а в 1917. р. вступив до новозорганізованої Укр. Нар. Армії в Києві і брав участь в обороні Києва проти наступу большевиків, дослужився степеня полковника У.Н.А. (Подаю цю нотатку на основі оповідання проф. І. Зілинського, коли ми оба на філії Акад. гімназії у Львові учителювали.)

З Нової Веси, пов. Новий Санч, походив австр. майор при Команді перемиської кріпости, за часів генерала Гальгоція, Данило Талпаш, син дякоучителя, що вженився з перемишлянкою, а саме зі сестрою радника Окружного Суду в Перемишлі, Волод. Подлуського і Михайла Подлуського, купця в Нью Йорку (Америка). Майор Д. Талпаш скоро помер, а його донька вийшла по війні заміж за петлюрівського полковника Палія-Неїла; по 2. світовій війні виїхала вона з мужем і з сином Богданом, учеником перемиської гімназії, на еміграцію до Америки, де її муж, піднесений екзильним урядом У.Н.Р. до степеня генерала, в 1956. р. помер.

З Тилича, повіт Новий Санч, походив підполковник, чи полковник, чехо-словацької армії, Роман Сембратович, син б. тилицького пароха, який вступив до чеської армії як б. поручник австр. армії в 1919. р., коли втік з Лемківщини за границю — по розбиттю польськими легіонерами проклямованої в листопаді в

1918. р., по розвалі Австро-Угорщини, так зв. «Лемківської Республіки», в якій поручник Роман Сембратович обняв був пост «Секретаря Військових Справ», подібно як сотник Дмитро Вітовський при уряді З.У.Н.Р. у Львові. Місце секретаря військових справ «Лемківської Республіки» було зарезервоване для згаданого полк. Івана Пухира, але він не встиг приїхати.

Про проклямацію «Лемківської Республіки» не читав я досі ніякого докладнішого спомину — пера учасників чину, а лиш звідомлення із судового процесу в Новім Санчі, що його виточив польський уряд опісля в 1921. р. деяким ув'язненим членам «Лемківського Уряду». Звідомлення це зложив оборонець обжалованих львівський адвокат Др Лев Ганкевич у своїм соціал-демократичнім органі «Вперед». На лаві обжалованих засіли як провідники „zbrodni zdrady stanu“: Др Ярослав Качмарчик, адвокат з Мушини, Др Тиханський, лікар з Криниці, селяни Николай Громосяк з Криниці, якого вже в 1915. р. австр. уряд засудив за „Hochverrat“ на кару смерти у Відні, о. Петро Каламунецький, парох Святкової, повіт Ясло, та ще деякі селяни-лемки. Всі оскаржені були тоді судом звільнені від вини і кари. О. Стефан Ядловський згадує — одначе лиш обережно — в своїм «Шематизмі Апостольської Адміністрації Лемківщини» про цю «Лемківську Республіку» при парохії Святкова Велика. Наведу тут його згадку дослівно (ст. 73—74):

«Після розвалу Австрії в осени 1918. р. утворила Святкова Вел. разом з околицею «Руску Народну Раду» під проводом святківського пароха о. Петра Каламунецького з наміром сформувати «Лемківську Республіку» в сполучі з Чехословаччиною, з якою вже навіть нав'язано якісь пертрактації. Вкоротці однак появилися в Святковій польські легіоністи і жандар-

ми, які цілий рух за «Лемківською Республікою» скоро зліквідували».

При парохії Вислок Нижній, коло Команьчі, повіт Сянік, згадує о. Ст. Ядловський там же (стор. 2.) ще раз про творення «Лемківської Республіки», але так:

«Як у падолисті 1918. р. розпалася Австро-Угорська Монархія, зорганізувався Вислок Великий враз з околицею під проводом тодішнього завідателя парохії у Вислоці Нижній, о. Пантелеймона Шпильки, в **окрему адміністративно-державну одиницю**. Та організація зі своїм старостою на чолі — держалися ледви щось коло 2—3 тижні, доки не вдарили на неї сформовані ad hoc в Сяноці польські військові сили. Сміливий її творець, о. Пант. Шпилька опинився враз з родиною, як емігрант-біженець на Закарпатті, де дотепер перебуває.» Яка це була «адміністративно-державна одиниця» і куди вона мала намір відтак прилучитися, чи до на захід висуненої «Лемківської Республіки», чи до у Львові проголошеної «Зах. Укр. Нар. Республіки», із цього замітки о. Ст. Ядловського не можна зорієнтуватися. Але що о. Пант. Шпилька походив «з долів» (з Дмитрович у перемиськім повіті) і був вихованком української гімназії в Перемишлі (річник матури — 1904. р.), то оправдано припускати належить, що він, одушевлений **Чином 1-го Листопада у Львові**, орієнтувався в своїй політичній «**листопадовій**» акції на **Уряд «Західньої Української Народньої Республіки» у Львові**, а не на «Лемківську Республіку», якої уряд зорганізувався був у гористім, на 30 км. від свого повітового міста віддаленім селі Фльоринка (повіт Новий Санч); тим більше ні, бо там керівниками всього політичного руху були: суспендований галицьким урядом в 1910. р. за русофільську політику учитель (історії і географії) на Філії

Академ. Гімназії у Львові Андрій Гагатко (в 1914. р. вже Др прав) та недокінчений ще студент прав на львів. університеті Василь Колдра, селянський син з Святкової Великої, який був у Львові замотаний в 1914. р. у великий політичний процес за «зраду стану» у так зв. процесі Бендасюка-Гудими і православного священика Сандовича, потомка старого роду Сандовичів зі Ждині, повіт Горлиці.

Музики, співаки, композитори.

Старі лемківські священичі роди плекали залюбки музичну культуру в своїх гостинних домах — так вокальну, як і інструментальну. Професор Академічної гімназії у Львові, композитор й організатор першого хору тоїж гімназії, перший голова Тов-а «Просвіта» з 1868. р. Анатоль Вахнянин, що походив із старої священичої музикальної родини, (сам скінчив теологію в роках 1859—1863), підчеркує у своїй автобіографії, що «в ся Сяніччина співала», а священичі родини, які він, як теолог, в часі вакацій відвідував, відзначались музикальною культурою. І так: «Всі Менцінські — із Гійська і з Тиляви Сільної (коло Мриголода, повіт Сянік), Леонтовичі, Носалевичі¹⁸⁾, Вітошинські, то все було музикальне, всі співали.»¹⁹⁾

¹⁸⁾ Із цієї, тут згаданої, священичої музикальної родини Носалевичів походить славний колись на австрійських і німецьких театральних сценах у Відні, Нюрбергу, Вісбадені нині ще в Німеччині жиючий і в німецьких музичних колах вельми шанований 86-літній оперовий співак (м'який бас-барітон) Олександр Носалевич, уроджений 21. III. 1874. в селі Биличі, повіт Самбір, в родині місцевого пароха. Др. З. Лисько характеризує Ол. Носалевича між іншими такими словами: «У Вагнеровім Гаге-

Із згаданої тут лемківської священичої родини Менцінських вийшов найвизначніший галицько-український оперовий співак ХІХ. ст., (сам укінчений богословець), Модест Менцінський, героїчний тенор королівської опери в Стокгольмі (Швеція), де він опісля натуралізувався і там помер. (Ще як ученик ІІІ. кл. гімназії чув я самотній раз — Модеста Менцінського у львівському театрі в опері Р. Вагнера „Der fliegende Holländer“, очевидно в польській мові, бо українська мова була тоді у Львів. театрі «проскрибована»).

Також священичі родини лемківських Венгриновичів, Кордасевичів плекали традиційно співучу культуру. Ще й в роках 1910—14. перед 1. світовою війною визначався на теології у Львові героїчним тенором Еміліян Венгринович, пізніший парох Мохначки Нижньої, повіт Новий Санч і останній перед 2. світовою війною мушинський декан; він міг був зробити, як йому радили, співацьку кар'єру, якщо би був вступив до театру. Але його батько, строгий о. Еміліян Венгринович, парох Тилича і Мушинки, повторив своєму синові слова старого лемківського патріота, о. крил. Антонія Добрянського, кол. капеляна перем. єпископа

ні відтворив Ол. Носалевич постать демонічної величини, а як Мефісто рідко знаходив собі суперників», а «з молодим Федором Івановичем Шел'япіном часто на переміну спав на ліжку, то на підлозі». На 83. році життя пише він до Др-а Лиська: «Як радо я мріяв пізнати наш славний Київ, на жаль не сповнилося мое горяче бажання побачити тую нашу дорогу столицю». З. Лисько: «Олександр Носалевич», «Суч. Україна», ч. 18 (171), Мюнхен, 3 дати 25. VІІІ. 1957.). С. ІІІ.

¹⁹⁾ Анатоль Вахнянин: «Спомини з життя». (Посмертне видання). Зладив Кирило Студинський. Ціна 1 корона. Весь дохід призначений на стипендію ім. Покійного. У Львові 1908., на стор. 28. — Прим. С. ІІІ.

Івана Снігурського († 1847. р.) і пароха Валяви, який про вибір свого звання так сказав: «Я постановив стати тим, чим були мої предки: сільським священиком, для котрого округ його приходства на селі є цілим світом!». ²⁰⁾

Ці слова батька рішили, що молодий питомець Мілько має стати сільським священиком як і його предки. І замість у театрі співати — співав опісля о. Еміліян на празниках у лемківських церквах, а обов'язково вже в часі відпусту в дні св. Апостолів Петра і Павла в Криниці, куди сходились прочани з цілої майже Лемківщини, а навіть із Закарпаття — з околиць Зборова та зпід Бардієва і хвалили собі голос «пан-бтца».

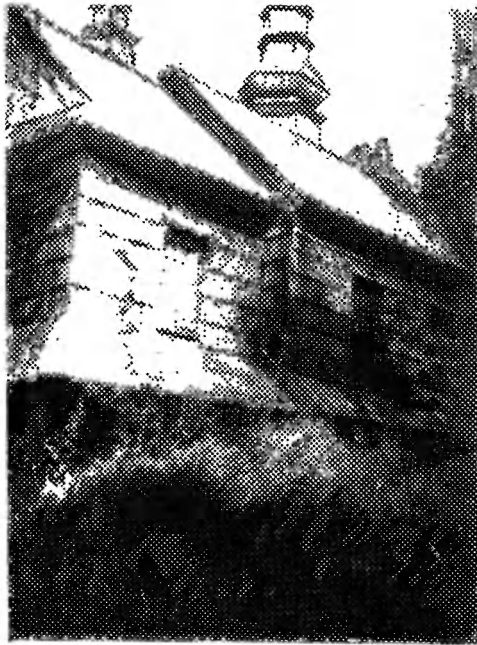
По першій світовій війні видала Лемківщина ще одного оперового співака-артиста, що також з браку української опери служив своїм голосом чужій нації; а був ним співак варшавської опери лемко — Володимир Копистіянський, родом з Межиброду, повіт Сянік, б. ученик української перемиської гімназії — річник матури — 1923. р.

Також і інструментальну музику плекано по священичих домах на Лемківщині. Улюбленими інструментами були тоді: флет, скрипці, бас, і гітара; а для дівчат арфа. Народні і музичними інструментами на Лемківщині були: гуслі, «решето» та дуди (з кізлячої ніжної скірки); пізніше додано ще й бас, але це рідко. «Гітара» — каже згаданий уже Анатоль Ва-

²⁰⁾ Цитую за Богданом Дідицьким: «Антоній Добрянський, его жизнь и дѣятельность», Львів 1888, на стор. 24. Книжечку цю видав син о. Антона Добрянського, адвокат у Львові Др Іван Добрянський. (Про рід Добрянських на Лемківщині згадується вперше під роком 1402. — у грамоті Короля Ягайла.)



Церква в с. Дусівці к. Радимна, повіт Перемишль, збудована в 1661. р., а розібрана поляками в 1954. р.



*Церква в с. Команча к. Лупкова,
повіт Сянік; (церква ця ще стоїть,
але від 1954. р. в середині зовсім
знищена, іконостас спалений).*



*Церква в с. Бахір, повіт Березів,
збудована 1846. р.*

хнянин, «була тоді в кожному попівським домі. При гітарі співано і гуляно — приспівуючи. Фортепіяну незнано тоді в руських хатах. Родина Леонтовичів відзначалася грою на скрипці, Раставецькі, Войтовичі і другі грали на флеті, на гітарі грав я як самоук. Молодіж бавилася при власній музиці». (Ор. с. стор. 29.). Для доповнення слів Вахнянина докиньмо ще декілька рядків із спомину потомка широко колись по всій Лемківщині розгалуженого священичого роду Дуркотів ²¹⁾ — о. Михайло Дуркота, пароха у Волчі Долішній, що помістив свій спомин п. н. «З юних днів, днів весни» — з нагоди 40-ліття першої матури в перемиській українській гімназії, — поміщений у «Звідомленні «Кружка Родичів» при державній гімназії з українською мовою навчання в Перемишлі за рік 1935/36., стор. 101—110, де він між іншим оповідає: «Уродився я в селі Бахорі (повіт Березів), де мій батько був парохом. Ще нині пригадую собі, як на стрімкій горі стоїть мурована церков, біля неї приходський дім, а під горою веться гостинець, що веде з Перемишля до Динова. З тої гори прекрасний вид на срібнолентий Сян, на село Павлокому, — а дальше на право на Динів, а ген ще дальше на лемківські гори, покриті зеленими лісами.

Батько мій грав гарно на флеті, а брат Петро (помер, як парох у Болестрашичах к. Перемишля) старший від мене, чудово на скрипці, — а мене, малого вже хлопця, навчили грати на басі. І так наша —

²¹⁾ Родоначальник священичої родини Дуркотів походив з села Ганчова, повіт Горлиці, а був ним о. Петро Дуркот, ур. 1800. р., † 1868, парох в недоступнім, гористім і найзимнішнім селі на Лемківщині Ізбах, що є 58 км. віддалене поперечними дорогами від свого повітового міста Горлиці. С. Ш.

«трійця» дуже часто виграла вечерами різні серенади на тій горі, а як приїхали гості до нас, що дуже часто бувало, була ця «трійця» безплатною капелею до різних танців».

В такій теж музикальній традиції свого лемківського роду виріс молодий, талановитий учитель гри на смичкових інструментах і диригент інструментальної оркестри Леонід Ігор Хиляк, син пароха з Хиринки, що був від 1935—1939. р. учителем гри на скрипці і диригентом учнівської оркестри нашої перемиської гімназії, якої він сам був учнем — річник матури 1925. Леонід Хиляк, абсолювент львівської державної музичної консерваторії, грав на всіх майже інструментах — смичкових і дутих, сам komponував і шкода було, що він марнувався як приватний учитель музики в Перемишлі. Для нього належалося місце учителя у фільгармонії, або диригента при якійсь опері. Але про це — серед тодішніх відносин — навіть мріяти українцеві не можна було. Тому, щоб талант не марнувався, прийняв я його як контрактову силу на учителя музики в нашій гімназії, а він виправдав своєю працею покладані на него надії. (Яка дальша його судьба, мені не відомо.)

Також і в історії української музики знайшла «немузикальна» і «неспівуча» Лемківщина свого представника, а є ним знаний ще з року «весни народів» — 1848. р. — співець галицького відродження і композитор о. Михайло Вербицький, довголітній парох в селі Млини, в Яворівщині, що перший в Галичині зачав укладати композиції до поезій Т. Шевченка, з яких композиція «Заповіт» здобула собі навіть все-національне значення.

Цією композицією зв'язав неначе цей «лемківський» композитор, — сільський українсько-католицький па-


рох, свою «немузикальну»²²⁾, між Сяном і Дунайцем втиснену, Лемківщину, зі степовою, гомінко співучою Україною над широким Дніпром. Був він також знаменитим співаком і визначався гарним баритоновим голосом. Тому виступав не раз як соліст на перших в Перемишлі концертах. Походив о. Михайло Вербицький із старої священичої родини з Улюча к. Сянока, де заховалась була до 2. світової війни найстарша на Лемківщині дерев'яна церква, збудована ще в 1510. р., до якої згадані вже нами улюцькі оо. Василіяни вирізьбили в 1683. р. «царські врата» і розмалювали їх у своїй іконописній робітні іконами.

Чи стоїть ще ця церковця, історичний свідок лемківської минувшини, на своїй 300 метрів високій горі, чи розібрали її вже нові, чужі поселенці на... паливо? (Ця церква в Улючі стояла під особлившою охороною Консерваторського Уряду при львівським намісництві, а відтак воєвідстві, а шеф цього уряду

²²⁾ Лемків уважали назагал за непоетичне й немузикальне плем'я. Лемківська народня пісня була в краю майже незнана — у порівнанні до загально розповсюдненої гуцульської пісні. А одначе будова лемківського вірша є різноманітніша, мелодія пісні ніжніша, аніж коломийкова гуцульська, а ритм лемківського танцю є хореографічний, старовинний, неначе Діонісійський.

Будова коломийкового віршу є двоскладова*) і трохеїчна, а лемківського натомисть є трискладова — ямбічний триметр — скомбінована з двоскладовим трохеєм. Поставмо два характеристичні мелодійні взірці — гуцульський і лемківський — побіч себе і порівнаймо їх: Гуцульський вірш:

Єсть у ме - не то - пір, топір,
Тай - ко ва - на бляш - ка.

*) В музиці відповідає короткий склад стопи  вісімці ноти, а довгий склад — стопи рівнається одній четвертій частині ноти.

Др Пйотровскі, родом з Бродів, жонатий зі сестрою професора Акад. гімназії Осипа Роздольського, (а донькою пароха з Берлина к. Бродів), написав навіть її монографію, лиш не пригадую вже собі, де вона була поміщена.)

Справджуючи це все, що в попередніх від 2—5 розділах сказано, до спільного знаменика, бачимо, що Лемківщина не лише не була цією відсталою, дошками забитою країною, але навпаки ясно видно, що вона жила своєрідним духовим життям, яке в багатьох випадках навіть випереджало східний материк і його ду-

А тепер лемківський вірш: Наперед ідуть дві стопи ямбічного триметру, а опісля дві трохеїчні:

Ма - лам си я му - жа фу - я - ро - ша,
Што ро - бив фу - яр - ки до ва - ро - ша**)

Може бути також відворотний порядок стіп: Наперед дві стопи трохеїчні, а за ними слідує ямбічний триметр, подібний до старогрецького ямбічного триметру «ката стіхон». На прим.:

«Гей, су - сід - ко, су - сід - ко!
По - зич ме - ні ре - шіт - ко***)

Ритм цей відповідає акцентові лемківської розговірної мови. Ці отже лемківські віршові і танкові ритми відпо-відують спокійній вдачі лемків, яка відзеркалюється вже в самім їх ході, в їх руках, а й у мові.

***) «Варош» — це угорське слово й означає «місто»; дієслово «варошальні» = торгувати; отже «варош» = місце торгу.

****) «Решітко» — це демінутив (зменшене значіння) слова «решето»; але в пісні цій ходить не о решето, що служить до пересівання зерна, а о музичний (бубонний) інструмент, покритий барабанною оболонюю (з тонкої кізлячої скірки), який з французька зоветься „tambour“, а демінутив „tambourin“; такого «решітка», ще й з дзвіночками по боках обрамування, уживали на Угорщині циганки при сольо-танцях. На Лемківщині були в ужитку так «решета», як і «решітка». Прим. С. Ш.

ховими силами своїх визначних синів скріпляло. А все це стояло під **омофором Церкви**, а осередком було **перемиське єпископство**.

Г л а в а 6.

Лемківські священики „antiquae educationis“ на переломі XVIII/XIX. стол. і лемківські питомці в Духовній Семинарії у Львові і Перемишлі в рр. 1830—1863.

Колись, за українських княжих часів, відтак за історичної Польщі, коли ще не було Духовної Семинарії при єпископському осідку в Перемишлі, а священики синів своїх самі підготовляли до священничого стану, то приїздили молоді кандидати до Перемишля і тут здавали вони іспити й тут були опісля єпископом свячені. А коли за Австрії створено у Львові генеральну Духовну Семинарію для всіх греко-катол. питомців з коронного краю Галичини, то їхали теж і лемківські теологи на I., II., III. рік до Львова, а на IV. рік приїздили до Перемишля під опіку свого єпископа-ординарія.

А щоб дати бодай короткий вгляд, як виглядало життя на початку XIX. стол. в цій спільній Духовній Семинарії у Львові, де молоді лемки стрічалися зі «сходом», наведемо короткий уступ з життєпису батька проф. Анатолія Вахнянина, о. Клима Вахнянина, пароха в Сіняві коло Ярослава, що був у Дух. Семинарії в часах Маркіяна Шашкевича й Якова Головацького: «Я був в роках 1837. і 1838. — на 3. і 4. році богословія у Львові. Руську пропаганду в дух. семінарії вели тоді крім М. Шашкевича і Головацького Йосиф Скоморовський, що при помочі других своїх товаришів

учив руського язика, гесте по-руськи і по-церковному читати і дещо писати. Побіч Скоморовського визначувалися Шухевич і Соневицький. В 1838. р. мав Шашкевич першу руську проповідь в семінарії, а тею його проповіді були добродійства, що їх дізнали русини від династії Габсбургів. Шашкевича подивляли всі задля його вчености. Ректорат конверсував з питомцями виключно по-польськи. Так само і питомці між собою говорили лиш по-польськи. По селах, в св. Юрі, в церкві Волоській проповідували по-польськи. Патріотизму польського не видно було в семінарії, але всі говорили по-польськи, бо ніхто зі шкіл не приніс знання руського язика. Наш спіритуальний (старенький уже чоловік) держав ексорти також по-польськи. Скобельський, син дяка, умів по-руськи і учив церковного співу (тропарів та кондаків) до іспиту. Руського язика о стільки лише вчилися питомці, о скільки треба було священникові знати цей язик в пізнішому званні, сходячись з руськими селянами. Виклади на університеті відбувалися в латинській мові. Церковного язика не учено офіціально. Про граматику сего язика ніхто не знав; не знав навіть, чи існує яка граматики для сего язика. Про руське письмо не дбав ніхто, бо його не потребував в практичнім житті. Розмова в священничих домах була звичайно польська, лиш священники „antiquae educationis“ говорили по-руськи. Ті „antiquae educationis“ священники не побірали конґруї, а жили лише з ґрунту та з треб церковних. „Antiqua educatio“ означало те, що вони не вчились на теології, а лише приватно». (Ан. Вахнянин, ор. с., стор. 131—132.)

Лемки натомість, що попадали через Перемишль на університет до Львова, говорили між собою **по-своєму**. Священники „antiquae educationis“ на Лемківщині

різнились в тім часі також і о дягом від священників з університетським формуванням. Вдягались вони так як їх попередники в XVIII., а навіть XVII. стол. Замість обойчика обвивали вони шию чорною, часом шовковою хустиною, шаравари йшли в чоботи з холявами, носили довгу камізельку, а поверх надягали суконну капоту — не реверенду — з «потребами», що сягала аж до кісток, підперезана поясом. В літі носили звичайну полотнянку і солом'яний капелюх, а в зимі шапку (з кляпами) з якогось футра. «Ймості» ходили в чіпочках, перкалевих спідничках (шовкові лиш у велике свято), в плитких черевичках, а в буднях при праці в легких хустинках на голові.

А як було на 4. році в Дух. Семінарії в Перемишлі, то не зануджу шановних Читачів, якщо зроблю ще один цитат з книжки цього ж Анатолія Вахнянина, але вже на 30 літ пізніше, коли він сам був вже на теології у Львові.

«Новий світ відкрився мені, коли в жовтні 1859. р. завіз мене батько з Перемишля до Львова, а віз мене жид-балагула (фірман) в будці; їхали ми з Перемишля до Львова два дні й одну ніч. (З Перемишля до Львова с 92 км. і перед 2. світовою війною їзда поспішним поїздом тривала 1 год. і 15 мін. — С. III.) Життя в семінарії подобалось мені. Наука предметів не була дуже тяжка, хоч викладів слухали ми по-латині. Догми вчив нас о. Черлунчакевич, еґзегетику кс. Солецький (пізніший лат. єпископ в Перемишлі), археології жидівської о. Йосиф Сембратович (пізніше перемиський єпископ і львів. митрополит)» (Вахнянин, стор. 38.). Отже на 3 професорів університету було 2-ох лемків, а один поляк з Перемишля.

В 1861. р., коли А. Вахнянин був на 2-ому році теології, зібрався вперше галицький сойм у Львові, в

яким було 48 українських послів. А. Вахнянин пише про це так: «Посли руські збиралися на свої клубові наради в музею семинарії. Для нас була це не лише новина, але ці люди впливали і то найінтензивніше на зрушення питомців, де ще заєдно на устах старших питомців являлася польська мова. В цім році стало виходити «Слово»²³⁾, яким ми дуже одушевлялися. На митрополичім престолі сидів Григ. Яхимович, при нім сиділи крилошани Литвинович, Куземський, Ма-линовський, Іжак і другі каноніки. До сойму увійшли священики: Гинилевич, Лозинський, Устяинович, Галька, Наумович, Качала та світські — суддя Юл. Лаврівський, суддя Мих. Качковський, інспектор нар. шкіл Кульчицький, і другі. Життя руське ширшало, національна свідомість у деяких будилася, а в деяких кріпилася. Польська мова завмирала в стінах руської дух. семинарії. Була це хвиля перелому. Патріотичний дух і любов до свого росли з кожною хвилиною. Будова «Народного Дому» була майже на укінченні. Там відкрито «Руську Бесіду», там збиралася горстка руської інтелігенції, яку можна було тоді у Львові почислити на пальцях. На тій «Бесіді» співав уже наш хор питомців руські пісні (галицьких композиторів Вербицького і Лаврівського). В 1861. р. в карнавалі дано

²³⁾ «Слово» було суспільно-політичним органом тодішнього українського соймового клубу у Львові і виходило двічі в тиждень під редакцією молодого, спосібного суспендованого суплента тоді ще німецької гімназії в Перемислі, Богдана Дідицького, сина пароха з Боянця коло Жовкви, родом з Угнева к. Рави Руської.

Цей Б. Дідицький був метким журналістом, міродайним свого часу літературним критиком, видавцем літер. творів молодих поетів, а між ними вперше поезій Юрія Федьковича з Буковини, та письменником; писав він теж

перший руський бал в салі «Нар. Дому». Сюди відкомендеровано 10 питомців до танцю. Галицька Русь була під той час одноцільна. Ми не знали ще ніяких партій ні котерій. Всюди віяла щирість і любов до свого. (Стор. 42.)

«Четвертий рік богословія скінчив я в Перемишлі. Нас було 12-ох: Білинський Ксавер, Дуркот (тенор), Дуб (скоро помер, як добрий священик), Грабовенський Йосиф, Носкевич, Ганчаковський, Пашкевич (пізніший проф. гімназії — філолог), Петро Товарницький (відтак докторизувався у Відні), Мохнацький Йосиф (молоденький, цікавий питомчик, інтересувався обрядовщиною), Петро Кміцикевич, Хиляк Юліян і Вітошинський Йосиф, який визначався опісля як організатор хорів в Тернопільщині» (Вахнянин: стор. 48.).

Так отже на 12 богословів 4. року в Перемишлі було тоді 6 питомців лемків, а то: Дуб, Дуркот, Кміцикевич, Мохнацький, Товарницький і Хиляк і всі вони стали відтак священиками.

сам поезії, а до найпопулярніших його «сочиненій» належала патріотична з історичною темою лицарська поема «Буй-Тур Всеволод». Жив він довго і полишив по собі 2 томи «Воспоминаній», що вийшли у Львові в 1904 і 1906 р. накладом «Гал. Рус. Матиць».

Згаданий проф. Анатоль Вахнянин, що був його учнем в перемиській гімназії, пише у своїм «Спомині з життя» про нього так: «Дідицький плекав літературну мову, але так, що чистив її з польонізмів і фантазував про «адін язик», хоч сам не володів ним. На словянській філології розумівся стільки, що запам'ятав собі з викладів проф. Мікльосіча на віденському університеті» (стор. 70). На старості літ був він управителем бібліотеки «Народного Дому» у Львові.

С. Ш.

Професорами теології в тодішній перемиській Дух. Семинарії були: Др богословія Юліян Никорович ²⁴⁾ — викладав канонічне право; о. Прокопович — був духовником і був «завзятим обрядовцем». Далше був професором о. Левицький (Йосиф), а о. Др теології Григорій Гинилевич, учив славістики і канонів; Ан. Вахнянин називає його «щирим патріотом» (стор. 49.).

Г л а в а 7.

Українське духове життя в Перемишлі по 1848—1868.

«В Перемишлі плило життя питомців свобідно. Я познайомився небавом з проф. гімназії Михайлом Полянським, свояком єпископа Томи Полянського — і від нього одержував багато українських видавництв. Був це дуже умний чоловік і щирий патріот. Заходячи в його хату, мав я нагоду пізнати його образовану жєну Йосифу, рівнож лемківську патріотку і молоденького синка їх, Васька. Полянський познайомив мене з поезіями Метлинського, якого він дуже цінив. Перемишль мав уже в цих літах досить руської інтелігенції патріотичної: Леонтович Антін, родина Любовичів, Диківський (друкар, що з о. Гинилевичем видавав біблію старого і нового завіту), Маркил Лаврівський (іспит. суплент при гімназії), Баньківський (професор гімназії), о. Турчманович (супл. гімназії), Фединський

²⁴⁾ О. Др Никорович зредагував найцінніший під історичним зглядом шематизм перемиської єпархії п. н. «Схематизмъ Клира руско-католического Епархїи Перемьшской», Перемишль, 1879. — Анатоль Вахнянин характеризує його словами: «Умний чоловік, але дивак» (стор. 49). С. Ш.

(проф. гімназії), Мик. Устиянович (проф. гімназії), Царевич (суплент гімназії), Кропивницький (управитель народної школи), а в околиці жили патріоти, як о. Антін Добрянський, парох у Валяві, о. Лукасевич у Вишатичах, о. Копко, о. Шехович (батько пізнішого надрадника суду Льва Шеховича). Крім цього ще жили в Перемишлі суддя Василь Ковальський (посол до галицького сойму), адвокат Козловський, крилошани Лукашевський і Трилуцький та катехит гімназії Юстин Желехівський. Цей катехит Ю. Желехівський мав у себе на складі всі українські видавництва зі сходу і продавав їх. А й в книгарні Єленя (поляка) находилися українські видавництва» (стор. 50.). Перемишль видавав уже в цім часі свої календарі п. н. «Перемьшлянинъ», а Клявдія Алексович видала вже свій Альманах для українського жіноцтва п. н. «Перемьшлянка». Між цією патріотичною інтелігенцією займали видні місця представники лемківських родів, як еп. Тома Полянський, його сестрінниця Клявдія Алексович, проф. гімн. Мих. Полянський, проф. гімназії Баньківський, суплент гімн. о. Турчманович, суплент гімн. Царевич, о. крил. Прокопович, а в околиці о. крил. Антін Добрянський — й інші посвоячені через женячку з лемківськими родами, як проф. Маркил Лаврівський та сам катехит гімн. о. Юстин Желехівський був з Лемківщинсю споріднений; а родинні зв'язки були тоді найсильнішою рекомендацією в суспільному житті і в політично-патріотичній діяльності.

В Перемишлі отже плило вже українське життя повним руслом. Сюди теж приходили лемківські теологи й учні до перем. гімназії. А до них приїздили в часі шкіль. ферій товариші «з долів» і пізнавали тамешні околиці, нав'язували знакомства зі священи-

чими родинами, познайомлювалися з їх донями, женилися там і попадали під вплив їх родинних традицій; вони навіть призвичаювалися до лемківського діалекту. І Ан. Вахнянин так оповідає про свою першу прогульку на Лемківщину: «Першу прогульку в гори зробив я з моїм щирим другом Войтовичем в його родинні сторони в сянїцькі гори. В цих сторонах застав я на моє велике здивування руські доми. Тут пізнав я місцевий діалект гірський і сквално нотував деякі топїсмата й оригінальні гірські пісні» (стор. 53).

Варта би ще й одну справу з цих часів пригадати, яка на Лемківщині все важну справу відгравала, навіть ще й по першій світовій війні багато неприємностей накоїла. А була нею так звана «обрядовщина». Ан. Вахнянин згадує про неї так:

«На IV. році теології повіяло серед нас — семинаристів перемиських — духом обрядовщини. Крилошани Гинилевич і Прокопович учили нас обряду. Іменно Гинилевич піддав нам цінну обрядову розправу о. Гоара. Я, Мохнацький, Товарницький і Плешкевич студіювали Гоара основно і зрозуміли значення форм богослуження в грецькій церкві. Очищення нашого обряду від латинських (в нашій обряді) новаторств було оправданим ділом. Гоар, як домініканин, чейже не клонився до православія. Виучившись, як повинна правитися Служба Божа, я з Мохнацьким зважилися остаточно на це, що в часі Служби Божої, яку правив на Зелені Свята тодішний єпископ Тома Полянський, ми не лише не дзвонили, але замикали навіть «царські врата» і засували завісу червону на цих вратах».

Глава 8.

Боротьба проти «новшеств», — змагання до чистоти візантійського обряду.

«Як під той час богослуження по церквах здеправовано, скажу, що в багато церквах священики правили Службу Божу майже на лад латинян. По «Благословенно царство» співали дяки сейчас «Єдинородний», а священик читав собі тихо Єктенію. Відтак слідувала по «Амінь» — пісня «Святий Боже», потім читали Апостола й Євангеліє. Єктенії опять опускали аж до «Херувимської пісні» (без обходу з дарами), потім слідувало «Вірую», освячення Дарів і сейчас по «Тебе поем» і «Достойно» слідувало «Отче наш» і т. д. За границею — в Холмщині — скорочено ще більше Службу Божу, а проповіді виголошувано лиш по польськи. Реформа нашого обряду була про те оправданим домаганням. За реформою обряду почали священики дбати більше і о красу церков, ставити іконостаси (які не всюди були) і дбати о хоральний спів» (стор. 60).

Цей о. Йосиф Мохнацький став відтак промотором руху за чистотою обряду й опанував через свою образованість, меткість і родинні зв'язки цілу Лемківщину. Він очищував не лише богослуження від усяких занедбань, з минулих літ, чи століть, але й розпочав боротьбу проти всяких «новшеств», які «з гори» до церковних богослужень впроваджувано, як прим., проти клякання при св. Причастію, проти введення суплікації до церков, проти маєвих богослужень, проти органів, проти поширювання культу в 1867. р. канонізо-

ваного св. свщм. Йосафата Кунцевича, бо культ цей, мовляв, увів до греко-католицької церковної Провінції перемиський, новонавернений єпископ Інокентій Винницький в 1693. р. (за папи Інокентія XII., що перед своїм вибором на папу був Ап. Нунцієм у Варшаві), самовільно²⁵⁾, хоч полоцький архієпископ свщм. Йосафат Кунцевич був тоді католицькою Церквою щойно **беатифікований**, тобто за «блаженного» узнаний, а не до «лика» святих зачислений. Дальших його аргументів не хочу тут повторяти, але вони покутували на Лемківщині аж до вибуху 1-ої світової війни, а залишки їх слідні були ще й перед 2-ою світовою війною.

По його смерті вступив у його сліди учений — філолог між лемківськими священиками — о. Дмитро Хил'як, парох в Ізбах, який, як вдовець, не господарив, а студіював св. Письмо і то лиш в грецькім оригіналі, порівнював його зі старослав'янським текстом і вказував на пороблені навіть в нім неточності та домагався справлення цих похибок. А вже дуже не годувал він на український переклад св. Письма Панька Куліша й Івана Пулюя, за їх «неуклюжість» і вказував навіть пропуски²⁶⁾ в тексті і недокладности

²⁵⁾ Про «самовільне» уведення еп. Ін. Винницьким культу св. Йосафата в перем. епархії не може бути мови, бо еп. Ін. Винницький зробив це на основі ухвали скликаного ним епархіяльного синоду з дня 27. квітня 1693. р., на яким повзято дуже важні постанови і то навіть для цілої української греко-католицької Провінції важні. Гляди про це працю о. Д-ра Мирослава Марусина: „Die Vereinigung der Peremysler und Lemberger Eparchien mit dem Apostolischen Stuhle“, Рим 1956, на стор. 43. С. III.

²⁶⁾ В перекладах Св. Письма на українську мову справді пороблено похибки, а навіть пропущено дещо в тексті. Така похибка закралась на прик. в перекладі о.